

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filosofická fakulta
Ústav jižní a centrální Asie
Seminář romistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kristina Dienstbierová

„Identita v biografickém vyprávění. Příklad slovenských Romů z prostředí českého maloměsta.“

„Identity in biographical narrative: The case of Slovak Roms in a Czech town.“

Praha 2011

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Viktor Elšík, **Ph.D.**

PODĚKOVÁNÍ

Především bych chtěla poděkovat Viktoru Elšíkovi za podnětné připomínky při vedení této práce. Mé díky však patří také všem mých informátorům a jejich rodinám za vstřícné přijetí a ochotu, se kterou mi poskytovali informace.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Praze dne 5.9.2011

Anotace

Většina dostupných studií věnující se identitě Romů, nedokáže uspokojivě odpovědět na některé otázky, které nastoluje sociální realita proto, že zkoumají identitu Romů na základě studia kultury a kulturních hranic. Tato práce na základě biografického výzkumu mapuje identitu vybraných Romů z pohledu samotných aktérů a jejich životní zkušenosti. Především se zaměřuje na faktory, které hrají roli při utváření a reprodukci romské identity a na to, jakými významy ji její nositelé naplňují. Práce ukazuje, že i přes absenci sdílené kultury a sociálních vazeb v rámci širšího romského společenství, lze hovořit o etnické kategorii Romové, neboť je jako kategorie reprezentována nejen samotnými Romy, ale i majoritní společností, což má reálný dopad na každodenní životy jednotlivců, kteří jsou do této kategorie zařazováni.

Anotation

Most available studies dedicated to the identity of Roms fail to give a satisfactory reply to some questions given by the social reality. The reason why lies in the fact that they explore the Romany identity based on culture and culture border studies. This work based on the biographical research is mapping the identity of Roms from the point of view of the participants themselves and their experience. It is focused on factors playing an important role when creating and reproducing the Romany identity and when giving meanings to it by its bearers themselves. The work shows that even the absence of any shared culture and social relations in the frame of the broader community it is possible to consider an ethnic Romany category since it is presented as the category not only by the Roms themselves, but by the majority society, which has a real impact on everyday life of each individual who is classified as a Rom.

1. Úvod

Prvotním impulzem, který vzbudil můj zájem o studium identity Romů, která je tématem této práce, a kterou se zabývám dlouhodoběji, byly mimo jiné některé kontroverzní¹ práce věnující se této problematice vydávané v posledních letech. Práce kritizují českou romistiku pro neschopnost vymezit předmět svého zájmu a snaží se popírat existenci romské identity na základě její dekonstrukce. To činí prostřednictvím studia kultury, kterou však pojmají jako statickou strukturu a přehlíží její dynamický aspekt. Kulturu nestudují z hlediska aktérů, kteří jsou jejími nositeli, nýbrž právě naopak. Romy definují kulturou, což pak logicky vede k závěrům, vzhledem k absenci sdílené struktury, že Romové jako sociální skupina neexistují. Teoretické modely, které tyto práce představují, neodpovídaly mým dosavadním pozorováním, neboť ignorují sociální realitu především v tom, že tu existuje jistá množina lidí, která sama sebe jako Romy, případně Cikány definuje, a která je tak označována i zvenčí. Především se však tato kategorizace projevuje v sociální praxi.

Ale ani práce dalších autorů, kteří se věnují studiu Romů, neposkytovaly uspokojivé odpovědi na některé mé otázky vztahující se k identitě, neboť buď nekriticky přejímají postulát o existenci romského etnika na základě společného původu, nebo se zaměřují většinou na studium relativně uzavřených skupin. V druhém případě mi pak tyto modely připadaly příliš konzistentní na to, aby mohly být věrohodné, neboť například nevěnují přílišnou pozornost „hraničním“ případům. Vztahu mezi romskými skupinami, které nejsou v přímém kontaktu, a nemají tudíž potřebu se vůči sobě vymezovat, se pak předmětné studie nevěnují téměř vůbec.

Z výše uvedených důvodů jsem se tedy rozhodla rozebrat problematiku z jiné perspektivy než dosavadní studie, a to nikoli skrze studium kultury, ať již pojímané staticky či dynamicky, nýbrž z perspektivy samotných aktérů a jejich žité zkušenosti. Vedle toho jsem se také zaměřila na ty Romy, kteří nejsou součástí uzavřené skupiny, Slovenské Romy žijící na území České republiky, kteří jsou relativně integrovaní do majoritní společnosti. Zajímalo mě, jakým způsobem tyto aktéři reprezentují své kolektivní identity, zejména tu romskou, jakými významy je naplňují, a které faktory hrají při jejich utváření a reprodukci rolí. Za tímto účelem jsem pak podnikla biografický

---

¹ Tyto práce lze označit za kontroverzní přinejmenším díky jejich útočností nejen vůči české romistice, vzbudily někdy až vyhrocené debaty na poli společenských věd. Sporné jsou však podle mého názoru i svou vědeckou poctivostí a závěry, ke kterým docházejí. Jedná se především o práce Tomáše Hirta a Marka Jakoubka. Scheffel, D. (2008). Česká antropologická romistika a vědecká poctivost: kritické poznámky k textu „Příbuzenství, manželství a sňatkové vzorce“ Lenky Budilové a Marka Jakoubka. *Český lid* 95 (3), s. 305-310; Scheffel, D. (2008). Věda a pseudověda. Odpověď Lence Budilové. *Český lid* 95 (4), s. 411-412; Skupnik, J. (2009). Antropologie, romistika i folkloristika: Jak se hloupý Honza učil kinšpicky. *Český lid* 96 (1), s. 87-91; Budilová, L. (2008). Kritické poznámky Lenky Budilové k textu Davida Scheffela „Česká antropologická romistika a vědecká poctivost“. *Český lid* 95 (4), s. 401-409; Budilová, L. (2009). Kri(tická) revize „vědecké poctivosti Jaroslava Skupnika. *Český lid* 96 (2), s. 167-191

výzkum v komunitě Slovenských Romů žijících v malém českém průmyslovém městě Bystrov².

První část diplomové práce je věnována metodologii výzkumu (kapitola 2), osvětluji zde cíle výzkumu, použité metody, jejich přednosti a úskalí. V druhé části (kapitola 4) se zaměřuji na analýzu jednotlivých životních období informátorů z hlediska zkoumaného tématu. V další fázi pak rozebírám různé aspekty identity a to z hlediska sociálních vazeb informátorů (kapitola 5), jejich identifikace se sociálními skupinami (kapitola 6) a konceptualizací romství (kapitola 7), abych se na závěr zamyslela nad smyslem polemik týkajících se ne/existence romského etnika (kapitola 8).

1.1. Vymezení klíčových pojmů

1.1.1. Rom/Cikán

V této práci se vyskytuje několik pojmů v souvislosti s označováním zkoumané skupiny, na tomto místě je tedy potřeba vymezit jejich užívání. Výraz Rom je zde užíván jako bezpříznakový, tedy v souladu s perspektivou informátorů, jako souhrnné označení všech skupin Romů s tím, že hranice této skupiny obyvatel nejsou jasně vymezeny. Nejsou ani tak dány sociokulturní odlišností od majoritní společnosti jako spíše tím, kdo se za Roma, případně Cikána považuje a/nebo je za něj okolím považován. Pokud se pak jedná o konkrétní skupinu či jejího příslušníka, je specifikována buď opisem, případně je užit přívlastek nebo vlastní pojmenování dané skupiny, avšak pouze v případě, že je tento fakt pro informátory relevantní. Ačkoli informátoři patří do skupiny takzvaných slovenských Romů³, tento fakt v narativech zohledňují pouze výjimečně v souvislosti s určitými konkrétními momenty. Jako alternativní k výrazu Rom je zde pak užíván i pojem Cikán, avšak výhradně v citacích.

1.1.2. Identita

Vzhledem k tomu, že ústředním tématem této práce je identita, a protože se jedná o pojem, který je v sociálních vědách používán velmi rozlišným způsobem a v různých významech, na tomto místě se pokusím vymezit teoretický rámec, v kterém ho budu používat.

---

² Město jakož i informátoři jsou anonymizováni, zde se tedy jedná o pseudonym.

³ Označení „slovenští Romové“ je do jisté míry zavádějící, vzhledem k úzu ho však z praktických důvodů v této práci zachovávám. Slovenští Romové představují nejpočetnější skupinu Romů žijící na území České republiky, která je však značně heterogenní. Je tvořena potomky Romů, kteří žili či žijí usedlým způsobem několik staletí na území Slovenské republiky a na území dnešní České republiky začali migrovat především po druhé světové válce.

Pojem identita zavedl do vědeckého diskurzu v 50. letech 20. století psychoanalytik E. H. Erikson. Od té doby se ve společenských disciplínách značně rozšířil a začal plnit mnoho funkcí, aniž by byl uspokojivě definován. Přestože je právě pro množství významů a jejich nejednoznačnost v posledních letech kritizován a je navrhováno, aby byl vypuštěn z vědeckého slovníku, z praktických důvodů ho v této práci budu nadále používat.

Mezi definicemi identity lze rozlišit dvě základní pojetí. První, esencialistické, předpokládá existenci jakési esence, která je sama o sobě záhadou. Identita je v tomto smyslu něco neměnného, co existuje jednou pro vždy. Jedná se tedy o definici statickou. Takto pojatá identita tedy není příliš vhodným analytickým nástrojem, neboť mimo jiné nedokáže uspokojivě vysvětlit proměnlivost identit a jejich trvání v čase. To však nemění nic na tom, že v každodenním životě jsou mnohé identity lidmi právě takto vnímány.

Proti esencialismu pak stojí novější a obecněji přijímané konstruktivistické pojetí, z kterého v této práci vycházím. To předpokládá, že identity jsou výsledkem sociální interakce. „Identita se utváří během sociálních procesů.“ (Berger, Luckmann 1999: 170). To, že jsou identity sociálním konstruktem, však ještě neznamená, že reálně neexistují, lidé je v každodenním životě jako reálné vnímají a projevuje se to i v sociální praxi. Nemá tudíž ani tak smysl zabývat se faktem, že jsou konstruované, jako tím, jakým způsobem jsou tyto konstruované a proč se tomu tak děje. Podobný přístup nabízí Kanovský⁴, který se zaměřuje především na otázku „jak a za jakých podmínek lidé uvedené klasifikace používají, neboť z nich se odvíjejí i významy, které pojmům souvisejícím s identitou dávají.“ (Uherek 2010: 14)

V lidské společnosti existuje mnoho typů sociálních skupin, které jsou konstruovány odlišným způsobem, a které se liší společností od společnosti. Jednotlivé typy identit tedy nejsou univerzální, ale projevují se v kontextu konkrétních společností⁵.

Důležitým prvkem identifikace je, že se děje ve vztahu „já“ versus „ty“, „my“ versus „oni“, je tedy relační, probíhá v procesu vymezování se vůči někomu. Toto vymezování však není jednostranné, jedná se o neustálý proces vyjednávání mezi „já“ a „ty“ a „my“ a „oni“. Je tedy i situační, je proměnlivá v závislosti na tom, proti komu se vymezujeme⁶.

Identitu v této práci tedy budu chápat jako produkt kontinuálně probíhajícího procesu identifikace, s tím, že identita jako taková není nijak zachytitelná, neboť se jedná o proces, avšak jako něco stabilního je vnímána samotnými aktéry.

---

4 Kanovský, M. (2004). Identita a etnicita: lesk a bída sociálního konstruktivismu. *Studia Ethnologica* 12, Praha: Karolinum, s. 97-108

5 Erikson, T. H. (2007). *Antropologie multikulturních společností*. Praha/Kroměříž: Triton. s. 66

6 Tamtéž, s. 68-70

2. Metodologie

2.1. Cíle výzkumu

Identitě Romů se věnuje poměrně dost prací nebo se jí alespoň dotýkají. Většinou se však zaměřují na relativně uzavřené skupiny. Při konceptualizaci kolektivních identit těchto skupin většinou vycházejí ze studia kultury nebo kulturních hranic. Pokud se pak věnují romské identitě jako takové, pak ji často nahlížejí z hlediska etnicity, a to i tehdy, pokud poukazují na nevhodnost tohoto konceptu při studiu kolektivních identit Romů, hovoří se například o etnicky indiferentní skupinách⁷/populaci⁸. Pokud je nějaká romská identita někomu přiznávána, tak se to týká převážně těchto uzavřených skupin, avšak pouze v rámci těchto skupin vzhledem k existenci hranic mezi skupinami tam, kde jsou definovány⁹ nebo, v případě skupin, které nejsou v kontaktu, vzhledem ke kulturním rozdílům či neexistenci sociálních vazeb mezi nimi¹⁰.

Romy, kteří nejsou součástí jasně ohraničené skupiny, která by nepřesahovala rodinné vazby, či Romy relativně „integrovány“, se většinou studie týkající se identity hlouběji nezabývají, pokud je jim však věnována pozornost, je jim buď jakákoli romská identita upírána nebo je naopak nekriticky předjímána.¹¹

To, že je studium těchto případů věnována malá pozornost, do jisté míry vyplývá z tradičního přístupu sociálních věd. Zatímco antropologie měla tendenci studovat spíše uzavřené kulturní celky, sociologie se převážně věnovala sociálním jevům v rámci moderní společnosti. Z pohledu antropologie byli tedy tito Romové nezajímaví, protože nepředstavují kulturní jinakost, z pohledu sociologie zase specifický sociální fenomén moderní společnosti. Pokud sociologie Romy studovala, tak v rámci obecných jevů moderní společnosti, například skrze koncept sociálního vyloučení či kultury chudoby¹².

Domnívám se, že studium identity pojaté právě na základě kultury a artikulovaných

---

7 Lozoviuk, P. (2005). Etnická indiference a její reflexe v etnologii. In: *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., s. 162-197

8 Hirt, T. (2007). Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě post-barthovských přístupů. Přehledové studie 07/4. Plzeň: FF ZČU. s. 5

9 Například Williams, P. (1993). *“Nous, on n'en parle pas”*: *Les vivants et les morts chez les Manouches*. Paris: Édition de la Maison des sciences de l'Homme.; Stewart, M. (2005). *Čas Cikánů*. Olomouc: Barrister & Principal. a další.

10 Především čtené práce Marka Jakoubka, například Jakoubek, M. (2004). *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub

11 Především práce romských intelektuálů, odpovídá lidovým modelům. Například Hancock, I. (2001). *Země utrpení. Dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta.

12 Například Novák, K. (2003). Romská osada – tradice versus regres. In Jakoubek, M. A Poduška, O. (eds). *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk.

kulturních hranic na jedné straně či skrze sociologické koncepty na straně druhé, dostatečně nevysvětluje situaci těchto Romů. Ačkoli nemusejí mít kulturní specifika, ani jasně artikulovat hranice mezi vlastní skupinou a majoritní společností nebo nezapadají do sociologických konceptů, které bývají na Romy aplikovány, jsou se svým „romstvím“ v každodenním životě neustále konfrontováni a romskou identitu často sami deklarují.

Protože dosavadní studie dostatečně neodpovídají na otázku, proč a jak si tito Romové zachovávají romskou identitu, připadá mi zajímavé se tímto tématem zabývat, už jen proto, že do značné míry souvisí s vymezením předmětu zájmu romistiky¹³, která bývá obviňována právě z neschopnosti svůj předmět zájmu definovat¹⁴, a mohl by být pro ní tudíž přínosem.

Ve výzkumu jsem se tedy chtěla zaměřit právě na ty Romy, kteří nebudí zájem ani z hlediska kulturní odlišnosti ani z hlediska sociálních jevů studovaných v rámci moderní společnosti, tedy Romy relativně „integrované/asimilované“, jejichž sociální vazby výrazně nepřesahují širší rodinu a nelze je označit za sociálně vyloučené.

Zajímalo mě tedy, jakým způsobem si tito Romové konstruují své kolektivní identity, zda a proč si i přes svou relativní integrovanost či snahu o integraci ne/zachovávají svou romskou identitu, jak se vztahují k ostatním Romům a k majoritní společnosti.

Tato práce si však neklade ambici zmapovat komplexně mechanismy konstrukce a reprodukce kolektivních identit Romů, to by vydalo na rozsáhlý výzkum a mnohonásobně překračovalo rozsah této práce. Cílem je spíše upozornit na některé aspekty, které se na utváření a reprodukci těchto identit podílejí a podívat se na problém z jiné perspektivy než je studium kultury a kulturních hranic, z perspektivy žité zkušenosti aktérů.

2. 2. Biografický přístup

Vzhledem k volbě tématu výzkumu se od počátku jevil jako nejvhodnější přístup kvalitativní. Ten sice poskytuje jen omezenou možnost generalizace, oproti kvantitativnímu přístupu, avšak umožňuje proniknout více do hloubky zkoumaného problému. Kvantitativní přístup navíc není příliš vhodný při zkoumání stigmatizovaných skupin, neboť neposkytuje dostatečný

---

13 Romistiku chápu jako multidisciplinární obor vymezený předmětem zájmu

14 Budilová, L., Jakoubek, M. (2007). Příbuzenství, manželství a sňatkové vzorce. Cikánská příbuzenská síť. In: Budilová, L., Jakoubek, M. (eds). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: FF ZČU, s. 20.

prostor pro nastolení důvěry a vzájemného pochopení mezi výzkumníkem a informátorem. Vedle toho také výrazněji ovlivňuje výsledky výzkumu předpoklady výzkumníka, které jsou promítnuty v předem daných otázkách a neumožňují je zkoumanému ovlivňovat. Kvalitativní přístup oproti tomu otevírá jistý prostor pro inovativní přístup k interpretaci zkoumaného¹⁵.

Protože mou snahou bylo podívat se na problém z jiné perspektivy než dosavadní studie věnující se identitě Romů, totiž z perspektivy životní zkušenosti aktérů, jako výslednou metodu jsem zvolila biografický přístup. Biografie je metoda, která „je založena na životních příbězích a vychází z vyprávění člověka o svém životě a jeho podstatných částech“. (Bertaux- Kohli, 1984: 216, cit. Svoboda, 2007). Jejím primárním zájmem však není odhalovat co se stalo v minulosti, ale spíše to, jak vypovídající subjekt minulost vnímá a interpretuje¹⁶.

Krom toho se mi tento přístup jeví jako zvláště vhodný právě ke studiu identity, neboť „Biografie je vlastně vyprávěná identita“ (Konopásek, 1994: 3). Navíc pokud chápeme identitu jako výsledek procesu, výhodou biografického přístupu při studiu tohoto tématu je, že na rozdíl od jiných rigidnějších přístupů, které ukotvují aktéry v čase a prostoru, umožňuje zachytit dynamiku sociálních procesů. „Dynamický aspekt identity je možné sledovat nejlépe jako "biografickou identitu". To je taková koncepce identity, která je založená na spojení různých identifikačních momentů (situací), jež se během života objeví, v jeden smysluplný proces sebepoznání, jehož výsledkem je vědomí sounáležitosti, či ztotožnění se s nějakým sociálním celkem, hodnotou, ideou, sebou samým apod.“ (Zich 2003: 19).

2.3. Použité metody

Těžištěm mého výzkumu, který jsem prováděla v období březen- červenec 2011, byly narativní rozhovory. Jedná se polo-strukturované rozhovory, které „sestavují (a) z plynulého vyprávění interviewovaného vypravěče, během něhož ten, kdo vede rozhovor, omezuje své zásahy na minimální projevy nutné k tomu, aby udržel tok vyprávění, (b) z části věnované otázkám, jimiž se vedoucí rozhovoru snaží rozvinout problémy navozené vyprávěním a zavést řeč na další, vedlejší témata.“ (Svoboda 2007: 4-5) Rozhovory nebyly strukturovány podle žádných předem daných témat, informátory jsem pouze vyzvala k tomu, aby vyprávěli o svém životě. Témata, která byla předmětem mých motivačních otázek, jsem stanovovala až na základě momentů zmiňovaných

---

15 Blahoutová, T. (2010). Přesídlení z Barmy do ČR očima čjinských uprchlíků. Diplomová práce. Brno: FSS MU, s. 10
16 Svoboda, M. (2007). Biografická metoda v antropologii. Přehledové studie 07/12. Plzeň: FF ZČU.

samotnými informátory¹⁷. K triangulaci dat jsem pak použila zúčastněné pozorování. Své postřehy jsem si po návštěvách u informátorů zaznamenávala do terénního deníku.

2.4. terminologie

V literatuře pojednávající biografický přístup se objevuje různá terminologie pro označení osoby vypravěče. Nejlépe vystihuje v této metodě pozici vypravěče pojem konverzační partner, neboť dává tušit dialogický charakter biografického vyprávění a nepostuluje hierarchické postavení výzkumník – zkoumaný. Vzhledem k tomu, že se však jedná o termín z mého pohledu poněkud neobratný, používám zde především pojem informátor, který rovněž nenastoluje nerovnou pozici mezi vypravěčem a badatelem a neutralita tohoto pojmu umožňuje brát v úvahu i informace poskytnuté mimo vlastní narativ¹⁸. Alternativně k tomuto pojmu pak používám i termíny vypravěč a narátor.

2.5. výběr informátorů

Při výběru informátorů se nabízely dvě možnosti. Buď se zaměřit na jakýsi průřez romské populace, tedy vybrat co nejvíce heterogenní vzorek informátorů z různých komunit, kteří spolu nejsou ve vzájemném kontaktu, nebo se naopak zaměřit na jednu rozšířenou vícegenerační rodinu a problém sledovat napříč generacemi a pohlavím. První přístup by se na první pohled mohl jevit jako zajímavější, mohl by přinést poznatky aplikovatelné na širší spektrum romské populace. Na druhou stranu by však právě tendence ke generalizaci, ke které by tento přístup sváděl, mohl být zavádějící, již vzhledem ke zvolené metodě, jejíž možnosti zobecňování jsou omezené. Navíc jeden reprezentant jedné skupiny, nemůže vypovídat o celku této skupiny. Hrozí zde ale také riziko, že zvolení informátoři se budou výrazně lišit od ostatních členů komunity a nebudou tedy představovat relevantní vzorek. Jsou relevantní jen v tomto konkrétním případě. Výsledky takového výzkumu by toho pak příliš nemusely přinášet, krom podnětů k dalšímu hlubšímu výzkumu.

Rozhodla jsem se tedy pro přístup druhý. Ten sice na první pohled neumožňuje přílišnou generalizaci, má však přinejmenším větší vypovídací hodnotu. Vedle toho také umožňuje sledovat proměnlivost v rámci dané skupiny informátorů napříč generacemi a pohlavím, což je samo o sobě téma hodné analýzy.

Při výběru konkrétních informátorů jsem požádala o pomoc romisty a pracovníky

---

17 Podrobněji viz kapitola 2.6

18 Zdařilová, E. (2010). *Analýza životopisných rozhovorů s romskými pamětníky nacistické perzekuce na pozadí odškodňovacích procesů v České republice*. Diplomová práce. Praha: FF UK. s. 19

neziskových organizací, kteří mají kontakty na romské komunity, a které jsem znala. Na vlastní kontakty jsem se spolehnout nemohla, neboť pro mě bylo důležité, aby informátoři předtím nebyli, nebo jen v omezené míře, objekty jiných výzkumů podobného charakteru. Především z toho důvodu, že by mohli být těmito výzkumy unaveni.

Mé původní záměry se však nakonec ukázaly jako obtížně realizovatelné, neboť většina kontaktů, které se mi podařilo získat zcela nesplňovala má kritéria, především proto, že nebylo možné získat k výzkumu více členů rodiny, buď proto, že další členové rodin byli nedostupní nebo se výzkumu nebyli ochotni zúčastnit. Nakonec jsem tedy musela své záměry upravit a místo jedné vícegenerační rodiny výzkum provádět v jedné komunitě.

Výběr padl na Bystrov¹⁹, neboť členové místní komunity jsou více méně příbuzní a tudíž to alespoň částečně odpovídalo mým původním záměrům. Navíc jsem zde měla kontakt na ochotného informátora, který mi pro výzkum pomáhal získat informátory další.

Při prvním kontaktu jsem mu sdělila, svůj záměr, že bych chtěla nahrávat životní příběhy lidí z jedné vícegenerační rodiny, a že mě zajímá téma identity. Na základě této informace mi pak pomáhal nalézt vhodné informátory.

V této fázi se ukázalo jak je potřebné vzájemné pochopení mezi informátorem a výzkumníkem. Zpočátku totiž spatřoval problém v nalezení vhodných informátorů, neboť si mé záměry vykládal odlišným způsobem. Jednak nespatořoval na životních příbězích členů komunity nic zvláštního, ale především si můj zájem o identitu vysvětlil jako zájem o tradiční romský život. Navrhoval mi tudíž spíše starší lidi, kteří „něco zažili“ nebo kteří „pamatují“. Mladší ročníky vylučoval rovnou „ti jsou mladí, ty nic nevědí“²⁰. Bylo třeba opakovaného ujišťování, že mi nejde jen o tradiční romský život, ale že mě zajímá i jak se žije nyní, a že i mladí lidé by byli vhodnými informátory. S podobným nepochopením jsem se setkala pak i u informátorů, kteří se nakonec výzkumu zúčastnili.

Informátory jsme vybírali společně s mým průvodcem, nejprve mi je navrhoval a posléze společně vytipované potencionální informátory, také sám kontaktoval. Tento postup v sobě skrýval jistě nebezpečí a totiž, že potencionální informátoři účast na výzkumu odmítnou z důvodu, se kterým jsem se setkala u všech informátorů, pro nezajímavost jejich života. Na druhou stranu však osoba mého průvodce pomáhala překonávat nedůvěru, kterou bych mohla vzbuzovat jako příslušník majoritní společnosti a především neznámý člověk.

Nakonec se výzkumu byli ochotni účastnit pouze starší muži. Bohužel se mi k výzkumu nepodařilo přesvědčit ženy ani mladé. Argumentovali z počátku stejně jako můj průvodce, že na

---

19 Více k lokalitě viz kapitola 3.1.

20 Terénní deník K.D. 4.5. 2011

jejich životě není nic zajímavého, z toho, co jsem však měla možnost vypožorovat u žen mých informátorů, byl spíš hlavním důvodem čas, u žen starost o domácnost, u mladých studium či práce.

Z potencionálních informátorů jsem pak nakonec vybrala tři muže ve věku 45, 60, 62 let, z nichž jedním byl právě můj průvodce. Protože nebylo možné provést výzkum na širším věkovém spektru informátorů, vybírala jsem informátory tak, aby splňovali jistou heterogenitu alespoň z jiného pohledu, z hlediska místa původu, rodinného zázemí, vzdělání, atp.²¹

Informátoři však souhlasili s nahráváním pod podmínkou anonymity a ani si nepřáli zveřejnění rozhovorů. K práci tedy nepřikládám celé prepisy rozhovorů, pouze z nich cituji vybrané pasáže. Lokalita i jména informátorů jsou pak anonymizovány. Na podmínku anonymity jsem přistoupila již jen z toho důvodu, abych přesvědčováním k zveřejnění nenarušila vzájemnou důvěru, ale také proto, že anonymita mohla zaručovat otevřenější přístup informátorů, kteří vzhledem ke své zkušenosti nejsou k majoritní společnosti příliš důvěřiví.

2.6. Poznámky k nahrávacím situacím

Jak už bylo výše zmíněno, informátory jsem získávala prostřednictvím svého průvodce, který již předem seznámil informátory s mým záměrem. Teprve po jejich souhlasu s účastí na výzkumu jsem navázala s informátory první kontakt, při kterém jsem jim znovu vysvětlila záměry výzkumu. První kontakt probíhal v doprovodu mého průvodce a mé čtyřleté dcery, což obojí pomáhalo k vytvoření jisté důvěry a intimity mezi informátorem a výzkumníkem. Vedle toho hrál roli na mé přijetí i fakt, že studuji romistiku a hovořím romsky.

První nahrávání probíhalo ve dvou případech až po druhém kontaktu s informátorem (Emil a Kalo), v jednom případě pak hned při kontaktu prvním (Laco), přestože to není při této metodě příliš doporučováno. Vycházela jsem však svému informátorovi vstříc. S odstupem jednoho měsíce jsem pak prováděla nahrávání druhé, to se však povedlo jen u dvou informátorů. Kalo již nebyl ochoten znovu nahrávat, což zdůvodňoval nedostatkem času.²²

Nahrávání probíhalo následujícím způsobem. V první fázi jsem po úvodní motivační otázce, nechala informátory vyprávět pokud možno nepřerušovaně. Motivační otázku, která byla i součástí osvětlování záměrů mého výzkumu: „Vyprávějte mi o vašem životě, všechno co vás napadne, co vám připadá důležité, zajímá mě všechno.“, jsem však na žádost informátorů musela specifikovat,

21 Více viz stručná biografie jednotlivých informátorů, kapitola 3.2.

22 Celková délka nahrávek činí 4 hodiny 40 minut. Z toho Emil 95 minut, Laco 115 minut a Kalo 80 minut.

„Začněte třeba od dětství, nebo kde jste se narodil.“. Tím jsem však do jisté míry ovlivnila strukturu narativů. Avšak i během prvního nahrávání bylo potřeba informátory motivovat dalšími otázkami, ve chvíli kdy to sami vyžadovali, zpočátku se totiž často sami ptali: „No já nevím co chcete ještě vědět?“. Protože však vyprávění nebylo příliš chronologické, nebylo zcela možné ptát se způsobem, který je při této metodě doporučován, například: „A co bylo dál?“. Snažila jsem se tedy informátory motivovat k tomu, aby rozváděli témata, o kterých se již sami zmínili, abych příliš neovlivnila vyprávění obsahově. „A jak jste říkal, že-“. Informátoři se pak většinou sami rozpovídali jen při náznaku samotné otázky ať již na naznačené téma nebo převedli hovor na téma jiné.

V druhé fázi jsem se pak soustředila především na ty již zmiňované momenty, které se nějakým způsobem týkaly kontaktů s příslušníky majoritní společnosti či jinými Romy.

V poslední fázi jsem pak kladla otázky návodné, které se týkaly přímo identity, jejichž pomocí jsem se snažila získat postoje informátorů k těmto problémům.

Rozhovory probíhaly v případě Emila a Laca v domácnosti informátorů, v případě Kala u Emila v bytě. V případě Emila byla při prvním nahrávání z počátku rozhovoru přítomna jeho žena, posléze pokračoval rozhovor bez její přítomnosti. U rozhovorů s Lacem byla přítomna po celou dobu jeho žena, která je upoutána na lůžko a při prvním nahrávání také Emil, který mě doprovázel. Oba do rozhovoru do jisté míry zasahovali. Ještě zde byla přítomna má dcera, která svou přítomností vytvářela uvolněnou náladu a nakonec vzbudila debatu, zajímavou pro účely mého výzkumu. U rozhovoru s Kalem byla přítomna pouze má dcera.

Zadrhávání ve vyprávění bylo dáno především tím, že informátoři příliš nechápali proč by měli o svém životě vyprávět, nakonec se však většinou rozhovořili a motivačních otázek nebylo tolik potřeba. Zvláště tomu tak bylo u Laca, který nacházel stále další a další témata k hovoru, vyprávění však bohužel přerušil Emil, který působil nervózně, že již nahráváme příliš dlouho. Nakonec se ukázalo, že ho čekala jeho žena a proto potřeboval odejít. U rozhovoru s Emilem a Kalem byla ke konci patrná jistá nervozita, která byla taktéž daná časem. Ve chvíli kdy byla nervozita patrná jsem tedy raději rozhovory přerušila, s tím že je dokončíme příště.

2.7. jazyk rozhovorů

Mou snahou bylo vést rozhovory v jazyce, který by byl pro informátory nejpřirozenější, aby se měli možnost lépe vyjádřit. Proto jsem volbu jazyka ponechala výhradně na informátorech. Přestože všichni informátoři uváděli, že romsky umí výborně, rozhovory jsou majoritně v českém

jazyce. Tato volba může být projevem jisté slušnosti vůči mé osobě nebo pouze zvyku hovořit s příslušníky majoritní společnosti česky. Z mé zkušenosti jsou takovéto projevy u Romů běžné, neboť nejsou zvyklí na to, že by Neromové hovořili romsky. To potvrzuje i Lacova žena, která v průběhu rozhovoru, jehož část byla vedena v romštině, do rozhovoru zasahovala zpočátku česky. Vedle toho je ve volbě českého jazyka mohl ovlivnit i fakt, že jsem s nimi hovořila česky při prvním kontaktu.

Přikláním se však spíše k názoru, že čeština je pro informátory přirozenější. Komunikačním jazykem mezi členy komunity je, jak sami uvádí a jak jsem měla možnost sama vypořádat, majoritně čeština. Romština je užívána jen okrajově a to spíše v případech, kdy nechtějí aby jim někdo rozuměl. I užití češtiny při prvním kontaktu bylo dáno právě tímto faktem, neboť k prvnímu kontaktu s informátory došlo za přítomnosti Emila. Stejně tak i ve většině domácností je komunikačním jazykem čeština, pouze Laco uváděl, že se svou ženou hovoří převážně romsky, nikoli však se svými dětmi či s ostatními členy komunity. Jak již bylo uvedeno, část narativu s Lacem je v romském jazyce, velmi záhy avšak přešel do jazyka českého. Domnívám se, že to bylo částečně dáno přítomností Emila. Ten totiž během vyprávění v českém jazyce do rozhovoru často zasahoval, naopak během romské pasáže nezasáhl ani jednou. Ve chvíli, kdy Laco nepochopil mou otázku, nikoli však z důvodu jazykového, otázku nepochopil ani v češtině, vyzval nás Emil, abychom raději hovořili česky, čehož Laco uposlechl.

3. Informátoři

Na tomto místě stručně představím lokalitu, ve které informátoři žijí, neboť kontext, ve kterém se pohybují, je důležitý pro lepší pochopení situace informátorů. Také zde představím i samotné informátory.

3.1. Bystrov

Bystrov je malé průmyslové město čítající necelých 17000 obyvatel²³. Podle odhadů romských starousedlíků a města zde Romové tvoří zhruba 4% z celkového počtu obyvatel. Naprostá většina z nich patří mezi tzv. Slovenské Romy. Romští obyvatelé sestávají z tzv. starousedlíků a nově přistěhovalých, kteří se do Bystrova začali stěhovat po pádu komunismu a to jednak ze Slovenska, ale v posledních letech také z jiných částí České republiky. To potvrzují i materiály města z roku 2010, které upozorňují na hrozbu vzniku ghett díky vzrůstajícímu přílivu Romů koncentrujících se v jedné lokalitě. Za účelem omezení hrozeb vzniku sociálně vyloučených lokalit město dokonce vypracovalo ve spolupráci s NNO opatření, zaměřená především na prevenci tvorby vyloučených lokalit, nezaměstnanosti a sociopatologických jevů²⁴. Od roku 2008 zde též působí Člověk v Tísni.

Starousedlíky lze dělit na dvě skupiny, které jsou však příbuzensky propojeny. Obě skupiny se znají, kontakty spolu však údajně udržují jen v omezené míře. První skupina, která žije převážně mezi majoritní populací, má tendenci na členy skupiny druhé, žijící v lokalitách, jež by bylo možné označit za izolované, nahlížet poněkud svrchu²⁵. Členové skupiny první, ze které pocházejí i všichni mí informátoři, spolu udržují čilé vztahy a je tudíž možné považovat je za komunitu.

3.2. Informátoři

3.2.1. Emil

Emil pochází z rodiny Slovenských Romů, kteří se do Čech přistěhovali v první polovině 60. let, díky tehdy běžným náborům ze strany českých podniků. Je druhý nejmladší ze šesti sourozenců. Jeho rodiče vychodili jen několik tříd základní školy, jeho sourozenci jsou však všichni

²³ Údaje z webových stránek města Bystrov.

²⁴ Tamtéž

²⁵ Zpráva z výzkumu situace romštiny na území ČR prováděného seminářem romistiky FF UK v roce 2007.

alespoň vyučení, někteří mají i vysokou školu.

Narodil se v roce 1961 na východním Slovensku v malé vesnici v okrese Michalovce. Do Čech se jeho rodina přestěhovala, když mu byly přibližně tři roky, a to přímo do Bystrova. Zde také navštěvoval základní školu. Vyučil se malířem natěračem a posléze vystudoval dopravní průmyslovku. Na vojnu odešel do Karlových Varů, kde se seznámil se svou první ženou a kde také zůstal až do jejich rozvodu v roce 1989. Pracoval zde jako strojvedoucí, přičemž pracovně jezdil i do zahraničí. Po rozvodu se přestěhoval do Prahy, kde se znovu oženil a začal pracovat soukromě jako malíř natěrač. V polovině devadesátých let odešel do invalidního důchodu a začal navštěvovat přednášky na přírodovědecké fakultě. Začal se také věnovat studiu romské historie. Po deseti letech v Praze se přestěhoval zpět do Bystrova. Nyní pracuje příležitostně, především jako obchodní zástupce. Má dvě děti, syna (23) a dceru (19), v šesti letech také adoptoval syna (23) zesnulé sestry své manželky. Všechny jeho děti vystudovaly střední školu a hlásí se na školu vysokou.

3.2.2. Kalo

Kalo se narodil v roce 1951 v malé romské osadě²⁶ na východním Slovensku v okrese Humenné. V jeho šesti letech se celá rodina přestěhovala za práci do Bystrova. Po pěti letech se kvůli nemoci Kalova otce vrátila rodina zpět na Slovensko. Zde dokončil základní školu, vyučil se truhlářem a nastoupil na vojnu. Po návratu z vojny a po smrti otce, na počátku sedmdesátých let, se rozhodli s matkou vrátit zpět do Bystrova, kde zůstal jeden z Kalových bratrů. Osada, kde žili, se měla bourat kvůli výstavbě silnice. Zde, až na krátké přestávky, žije dodnes. V roce 1973 se oženil s Polkou, se kterou se seznámil na brigádě v jižních Čechách, kde tehdy pracovala. Tři roky pracoval v místní chemičce a poté třináct let v Praze v ČKD. Po revoluci začal podnikat ve stavebnictví, zednické a kopáčské práce, později však byl nucen podnikání zanechat vzhledem k nedostatku práce a pracoval již jen příležitostně. Nyní je rok na nemocenské. Ve čtyřiceti letech také vystudoval střední ekonomickou školu v Praze. Má dvě dospělé dcery a čtyři vnoučata. Jedna z dcer je vyučená chemička, druhá zlatnice.

3.2.3 Laco

Laco pochází z pěti dětí. Narodil se v roce 1949 v malé romské osadě na východním Slovensku v okrese Snina, která čítala jen několik domků. Zpočátku zde bydlely jen rodiny

---

²⁶ Ve stejné osadě se narodila i Lacova žena.

otcových sourozenců, později sem začali sestěhovávat Romy ze zrušených osad. Zde vychodil základní školu a začal se učit obráběčem kovů. Učení však nedokončil, neboť v sedmnácti letech odešel s kamarády na brigádu do Čech, odkud se již nevrátil. Po několikaměsíčním putování po brigádách se usadil v Bystrově, kde se seznámil se svou ženou²⁷. V osmnácti letech nastoupil Laco do místní chemičky a po svatbě odešel na vojnu. Po návratu z vojny se vrátil na své původní místo a zůstal zde až do svého propuštění na konci devadesátých let. Čtyři roky byl nezaměstnaný a poté nastoupil do starobního důchodu. Nyní se stará o svou ženu, která je upoutána na lůžku. Má dva syny (42 a 30 let), dceru (38) , a čtyři vnoučata. Všechny jeho děti jsou vyučené.

---

²⁷ Lacova žena pochází rovněž z východního Slovenska, ze stejné osady jako Kalo. Její rodina se do Bystrova přistěhovala v padesátých letech, když jí bylo asi šest let.

4. Analýza životních příběhů

4.1. Struktura narativů

Z hlediska zkoumaného tématu, je zajímavá samotná struktura narativů, neboť dává tušit, co je pro informátory důležité. Je však třeba podotknout, že struktura vyprávění je nutně ovlivněna výzkumníkem. Biografické vyprávění nelze vnímat jako monolog. „Biografie a historie nejsou tedy monologické útvary, jak je běžně pojmají laici a umocněně i historické vědy. Jsou alespoň nepřímo dialogické, konstituují biografické a historické vyjednávání jako zázemí pro vyjednávání na úrovni líčení-historek.“ (Kabele 1994: 12) Záleží na kontextu v jakém je biografie vyprávěna a komu je vyprávěna. Narátor nesděluje pouze informace, které jsou důležité pro něj, ale také to, co předpokládá, že výzkumníka zajímá, nebo co by ho mělo zajímat. V případě stigmatizovaných populací může hrát například roli i snaha o vyvracení negativních stereotypů. Tato skutečnost pak může vést k vzájemnému nepochopení výzkumníka a informátora.

Tento fakt ilustruje i přístup mých informátorů. Přestože informátoři s nahráváním souhlasili, a byli seznámeni s mými záměry, příliš nechápali důvod, proč mě zajímá právě jejich život. Měli pocit, že na jejich životech není nic zajímavého a často přemýšleli, kdo by mohl být vhodnější. Navrhovali především starší lidi, kteří „pamatují“ nebo žijí tradičněji. Vedle toho také zdůrazňovali, že dnes se již tak tradičně nežije a je tudíž obtížné najít někoho, kdo by žil ještě „po romsky“²⁸. Proto bylo také oproti mému původnímu záměru potřeba častějších motivačních i návodných otázek, které strukturu narativů ovlivňovaly.

Ani jeden z narativů není strukturován příliš chronologicky, ale spíše okolo témat, které jsou pro informátory důležité. Nejvíce se klasickému chronologickému životopisnému vyprávění blíží narativ nejmladšího Emila, ale i zde převažuje struktura tématická, přestože se sám snažil lineární strukturu udržet. „To jsem ale přeskočil.“²⁹ Přestože se však nejedná o klasické lineární vyprávění, lze ve všech třech narativech rozlišit i strukturu časovou, která je však spíše cyklická. Všichni jasně rozlišují tři období, které i odlišně hodnotí: Život na Slovensku, život v Čechách za komunismu a život v Čechách po revoluci. Zde se narativ nejmladšího Emila zase trochu vymyká, což je pravděpodobně dáno tím, že se přestěhoval do Čech ve velmi nízkém věku, avšak i on do jisté míry naznačuje odlišnost života na Slovensku, tak jak ho zná z vyprávění, a jeho hodnocení té doby se podobá hodnocení ostatních informátorů. Mohlo by se zdát, že takovéto rozdělení je triviální a

---

28 Terénní deník Kristina Dienstbierová (dále jen K.D.), 21.5. 2011 a 28.5. 2011

29 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

odpovídá obecným představám, avšak toto rozlišení je u informátorů vystavěno na odlišných základech, než jak tomu bývá u příslušníků majoritní společnosti.

Jak už bylo uvedeno výše, motivační i návodné otázky mohly tuto strukturu ovlivňovat. Motivační otázky dávaly narativům do jisté míry podobu chronologického vyprávění, to se však většinou stočilo zpět k struktuře tématické. Na druhou stranu otázky návodné mohly přerušovat případně zamýšlené chronologické vyprávění. Vzhledem k celkovému charakteru narativů však tento vliv nepovažují za příliš podstatný.

4.1.1. Struktura z hlediska času

Jak bylo zmíněno výše, v narativech lze identifikovat tři odlišná období, kterým informátoři věnují odlišný prostor a také je jinak hodnotí. Nejmenší prostor je věnován životu na Slovensku, což odpovídá i nejkratšímu období života všech informátorů, pohybuje se mezi 10% - 20%. Zajímavé však je, že nejdelšímu období jejich života, životu v Čechách za komunismu, je věnován relativně malý prostor a to 20% - 40%. Naopak nejvíc prostoru je věnováno období po revoluci 50% - 60%.

Tuto disproporci lze interpretovat z různých perspektiv. Jednak je to otázka samotné paměti ale také kontextu, ve kterém se vyprávění životních příběhů odehrává.

Co se týče paměti, vybavování vzpomínek je podle autorů věnujících se autobiografické paměti podmíněno více faktory³⁰, nelze se tudíž spokojit s prostým vysvětlením, že čím vzdálenější minulost, tím méně si lidé pamatují. To by ostatně ani nevysvětlovalo fakt, že informátoři věnují ve vyprávění více prostoru, úměrně délce životního období, životu na Slovensku než období komunismu v Čechách.

Jedním z těchto faktorů je i charakter událostí, které si lidé vybavují. Jednak si lidé lépe pamatují spíše výjimečné události jak uvádí Bluck a Habernas „Pokud je událost natolik specifická, humorná či jedinečná, že ji nelze integrovat do příslušného rámce, bude snadněji zapamatovatelná“. (Bluck, Habernas, 2001, cit. Vlčková, 2004). A právě tento poznatek by mohl být jedním z vysvětlení oné disproporce. Život v období komunismu, tak jak je informátory prezentován, by bylo možné interpretovat jako bezpříznakové období, jako jakýsi „normál“, takový život, jaký informátoři považují za standardní a to i pro majoritní společnost, tedy život, který není ničím

---

30 Bluck, Habernas 2001, Atkinson, 2003, a další.

výrazně specifický. Navíc je to život jaký by si sami informátoři přáli mít³¹. Naproti tomu, období života na Slovensku a v Čechách po revoluci interpretují jako odchylku od tohoto standardu. Život na Slovensku je pro ně specifický oproti následujícím obdobím především odlišným způsobem života, který chápou do jisté míry jako tradičně romský, život v Čechách po revoluci zase srovnávají s předchozími obdobími skrze zhoršení své pozice v rámci majoritní společnosti.

Vedle toho vybavování událostí ovlivňují i emoce. Podle Atkinsona si lidé mají tendenci vybavovat spíše události pozitivní či negativní, než události neutrální (Atkinson 2003). Právě období komunismu, jak z vyprávění informátorů vyplývá, je u nich poznamenáno událostmi spíše neutrálního charakteru, zatímco období současné výrazně negativního. Toto tvrzení lze podpořit i faktem, že některé negativní události, které mi informátoři sdělovali, jsou pravděpodobně i předmětem běžné komunikace mezi členy komunity. Jednak se objevovaly ve výpovědích všech informátorů a to i při neformálních rozhovorech, které nebyly nahrávány, ale především v případě, že byl u rozhovoru přítomen někdo další z komunity, vypravěč se na něj často obracel se slovy typu: „to ty bys mohl vyprávět“³², „však on ví“³³, atp. Tyto historky by se daly tedy označit za stereotypizované, které se stávají součástí kolektivní paměti, a fungují jako jistý zdroj kolektivní identity.

Nerovnoměrnost prostoru věnovaného jednotlivým obdobím lze však ještě interpretovat i z jiného úhlu. Domnívám se, že rozsah prostoru může mít souvislost se zdroji kolektivní identity. Ta období, která jsou do jisté míry zdrojem kolektivní identity, jsou verbalizována více, což odpovídá například i závěrům Zdařilové³⁴, která srovnává výsledky svého výzkumu s výsledky výzkumů Gay y Blasco³⁵.

Další faktory, které tuto disproporci mohly ovlivnit, spatřuji v kontextu, ve kterém byla vyprávění pořízena. Fakt, že výzkumníkem byl někdo, kdo nepochází z jejich komunity a navíc je příslušníkem majoritní společnosti, mohl vést jednak k potřebě zdůrazňování jiných momentů ze života, než by tomu bylo v případě členů komunity, nebo zde mohl hrát roli také zvyk řešit v kontaktu s nimi určitá konkrétní témata. V obou případech sem lze zařadit právě negativní momenty ve vzájemných vztazích ovlivňující život informátorů, které jsou příznačné právě pro období po revoluci, nebo romská specifika vážící se k životu na Slovensku, která mohou být z pohledu informátorů pro výzkumníka zajímavá nebo na ně může být zvyklý odpovídat. To mohlo být v

31 To vyplývá jednak z hodnocení tohoto období, ale i ze srovnání s ostatními obdobími.

32 Nahrávka s Lacem 28.5. 2011, Laco se obrací se na Emila.

33 Terénní deník K.D. 21.5. 2011, neformální rozhovor s Emilem v přítomnosti dalších členů komunity.

34 Zdařilová, E. (2010). Analýza životopisných rozhovorů s romskými pamětníky nacistické perzekuce na pozadí odškodňovacích procesů v České republice. Diplomová práce. Praha: FF UK.

35 Gay y Blasco, P. (2001). „We Don't know our Descent": How the Gitanos of Jarana Manage the Past. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 7, No. 4, s. 631 – 647.

tomto konkrétním případě ještě umocněno mou pozicí studentky romistiky, tedy jako někoho, kdo se o romská specifika zajímá.

4.1.2. Struktura z hlediska témat

I z hlediska témat, o kterých se informátoři zmiňují, jsou si vyprávění u všech tří informátorů velmi podobná. Pouze v případě tématické struktury v jednotlivých obdobích lze identifikovat výraznější rozdíly, a to mezi Emilem na jedné straně a Kalem a Lacem na straně druhé. Tyto rozdíly však nejsou z hlediska tématu práce příliš relevantní, neboť jsou důsledkem věkového rozdílu mezi informátory. Jedná se především o některá témata týkající se mládí informátorů, tedy období, které Emil prožil v Čechách a ostatní informátoři na Slovensku, ale například také odlišného hodnocení některých jevů z období Čech za komunismu, které Emil nemá možnost srovnávat s obdobím na Slovensku, protože je sám nezažil.

Samo o sobě je zajímavé, že všichni informátoři začínají svá vyprávění odchodem ze Slovenska. Pak rychle věcně shrnují chronologicky svůj život po ose vzdělání, založení rodiny, práce, případné změny bydliště, stručně zhodnotí svůj dosavadní život a posléze přecházejí do současné doby, které věnují relativně velký prostor a to především rodině a hodnocení současné doby. K momentům předchozích období se pak vracejí buď na základě motivačních otázek, kdy však většinou volně přecházejí zpět do současnosti, nebo asociačně, při vyprávění o současnosti.

Vzhledem k provázanosti jednotlivých tématických okruhů je není možné nijak kvantifikovat, lze však identifikovat ústřední témata, které se celým vyprávěním prolínají, a lze je tudíž považovat za témata, která pro informátory hrají důležitou roli. Jedná se především o témata, která nějakým způsobem ovlivňují kvalitu života informátorů a života jejich rodin, jako je vzdělání, práce, bydlení a vztahy s majoritou. Zajímavé je, že jsou to většinou právě ty momenty, které jsou součástí majoritních stereotypů vůči Romům, což může poukazovat na fakt, že se snaží právě tyto předsudky svým vyprávěním vyvracet, ostatně často jsou s nimi ve vyprávění srovnávány. Osobní zážitky jsou ve vyprávění ojedinělé a spíše se váží právě k negativním vztahům s majoritou. O jednotlivých tématech se podrobněji budu zmiňovat při analýze konkrétních období.

4.2. Analýza životních období informátorů

4.2.1. Život na Slovensku

Jak již bylo naznačeno výše, životu na Slovensku věnují informátoři jen omezený prostor, což je dáno především relativně krátkých obdobím, který zde strávili. Vedle toho se o tomto období nezmiňují sami o sobě, nýbrž až po výzvěch výzkumníka, či v náznacích asociačně při vyprávění o jiných obdobích. Z tohoto důvodu byl obsah vyprávění o tomto období výrazněji ovlivněn mou přítomností. Kromě informací k tématům, které informátoři sami naznačovali, jsem se tedy zaměřovala na ta témata, která nějakým způsobem souvisejí s kontakty s majoritou, jako je škola, či vztahy s ostatními vesničany. I přes větší vliv mé osoby na obsah narativů se však domnívám, že i toto období je hodné analýzy a může přinést jisté poznatky.

4.2.1.1. Konceptualizace života na Slovensku

Nejméně se o Slovensku zmiňuje Emil, který má k tomuto období největší odstup, neboť je sám nezažil. To naznačuje i vypravěčská perspektiva, hovoří ve třetí osobě množného čísla. Fakticky popisuje především důvod odchodu ze Slovenska tak, jak ho zná z vyprávění rodičů, kterým byla nabízena v Bystrově práce s bytem a dvacetitisícový motivační příspěvek. Zmiňuje i předchozí odchod rodiny ze Slovenska za prací před jeho narozením. Z opakované migrace rodiny za prací lze usuzovat, že na Slovensku neměli dostatek zdrojů obživy.

Vedle toho se také zmiňuje o chodu rodiny v souvislosti se vzděláním a prací.

(...) moje maminka se narodila 1929, tenkrát voni do školy nějak moc nechodili a bylo to celkem jedno, moje mamka má vychozenou snad druhou třídu základní školy. Můj otec, tím, že se musel starat vo rodinu, tak ten měl třetí základní třídu, jo, tam, a kor třeba holky tak maminka, ty se musely starat vo svoje mladší sourozence, aby ten chod rodiny byl dobrej, protože máma s tátou museli do práce, ráno vstávat na pole, no, tak ta nejstarší to vždycky vodnesla a byla doma. (...)³⁶

Ve vágních náznacích pak hovoří i o diametrálně odlišném způsobu života. Obojí tak činí ve srovnání se současným způsobem života. Život na Slovensku lze tak z jeho pohledu interpretovat jako výrazně odlišný, což i výslovně říká, ale také jako složitý, neboť si ho, vzhledem k nedostatku práce a nízkému vzdělání, které s tímto obdobím spojuje, nedovede dost dobře představit. To

36 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

vyplývá i z důrazu, který klade během celého vyprávění na potřebu vzdělání a práce.

Kalo rozvádí život na Slovensku asi nejvíce a s nejmenším odstupem, dokonce zmiňuje i několik osobních zážitků. Témata přítomná ve vyprávění se točí především okolo kvality života, tedy bydlení, zdrojů obživy, vztahy s majoritou, atp. Vypravěčská perspektiva se mění v závislosti na tématech, kterým se věnuje a perspektivě, kterou na ně nahlíží. První osoby jednotného čísla užívá v případech, kdy se události týkají pouze jeho osoby. Zde pouze shrnuje základní momenty svého života, jako je škola, vyučení a odchod na vojnu. V souvislosti s momenty, které se týkaly širšího celku, pak užívá především první osoby množného čísla, což odkazuje na jistou identifikaci s tímto celkem. Jedná se především o vyprávění týkající se rodiny ale i osady, která však sestávala z rozšířené rodiny. Vedle toho je této perspektivy užíváno i v souvislosti s místními příslušníky majoritní populace, při zdůrazňování vzájemných dobrých vztahů. Této perspektivy je však užíváno výhradně v souvislosti s konkrétními lidmi, tedy rodinou, kamarády, spolužáky, nikoli však s dobou a způsobem života. Pokud je totiž hodnotí, je zde již patrný jistý odstup, hovoří ve třetí osobě.

Nejvíce se věnuje právě popisu života rodiny a hodnocení tohoto období. Život na Slovensku hodnotí vesměs kladně, ale také jako do jisté míry problematický vzhledem k nedostatku zdrojů obživy rodiny a komfortu bydlení.

(...) tam to bylo říkam pěkný docela, takovej kraj pěknej všeco, ale práce, táta nemoh dělat, protože byl v důchodu že jo, máma sem tam dělala brigády, protože se musela starat vo tátu, takže byla doma a sem tam vobčas šla na nějakou brigádu, člověk tam nějak žil taky. (...) ³⁷

Kladné hodnocení tohoto období jeho života se projevuje i v hodnocení vztahů s místními příslušníky majoritní populace, vesničany a spolužáky, kterému Kalo věnuje v narativu také velký prostor.

(...) ty lidi nebyli špatný jako tam, protože sme se znali, kdyby to byl cizej, tak to by brali už trošku jinak, to nebylo tak jistý, ale nás- vim, že sme tam vyrůstali spolu i s těma klukama, co chodili do školy, takže my sme se jako znali, nebylo to problematický to tam jako moc. (...) ³⁸

Na problematičnost života na Slovensku lze pak zase usuzovat jednak z opakované migrace rodiny do Čech, v prvním případě za prací, ale i naznačované důvody druhého odchodu rodiny do Čech. Prvotním impulzem sice bylo rušení osady kvůli stavbě silnice, motivací odchodu právě do Bystrova však byly rodinné vazby, byl zde Kalův bratr, a známé prostředí, které mohly z pohledu

---

37 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

38 Tamtéž

rodiny zaručovat možnost komfortnějšího života.

Ve vyprávění se objevují i náznaky popisu odlišného způsobu života, týkající se způsobu obživy.

(...) kdysi, jak nebyla práce jako to, tak se chodilo po tý vesnici, jo, ty Romáci jako žili jako že žebrali, takže asi tak, ty gádžové každý někdo dal to, co měli, to bylo o velikonocích a takový ty odpusty a tydlety, tak vždycky máma něco přinesla nějakéj koláč nebo co.(...)³⁹

Nejvýraznější odstup od období Slovenska lze identifikovat u Laca, přestože na Slovensku prožil nejdelší čas oproti ostatním informátorům. V souvislosti se Slovenskem hovoří zejména o svém odchodu a jeho důvodech. Na motivační otázky směřující k tomuto období odpovídá opakovaně velmi kuse a rychle přechází k důvodům odchodu a dalším obdobím či rovnou asociačně k dalším obdobím.

Perspektiva vypravěče je tedy logicky většinou osobní, neboť se vyprávění týká majoritně jeho osoby. V souvislosti se svým odchodem hovoří o své motivaci přivydělat si a negativní proměně charakteru osady, kam byli sestěhováni „cizí“ Romové ze zrušených osad a začala tam být kriminalita. Opakovaně také zdůrazňuje nedokončené učení, které bylo z jeho pohledu jediným negativním důsledkem jeho odchodu. Důvody jeho odchodu byly stejně jako u ostatních informátorů spojeny se snahou o zlepšení životní situace.

Pak se již věnuje pouze vztahům s majoritou, především v souvislosti se školní docházkou a učením, které podobně jako Kalo hodnotí velmi kladně.

(...) Ano, tam se nebralo u nás, tam neexistovalo, ty seš Čech a já sem Cigán, tam ani todle neexistovalo, že nějaká romská škola nebo školka, my sme chodili dva jenom ve třídě, nás tam bylo málo, my sme se kamarádili, my sme chodili k nim domu, voni chodili k nám domu, jako my sme se kamarádili jak s holkama tak i s klukama, to bylo moc dobrý jako, i na tom učilišti to bylo perfektní, tam neexistovalo, že ti někdo vynadal, že ty seš Cikán jako, to nešlo, tam neexistovalo vopravdu, já si to nepamatuju, že by todle tam bylo.
(...)⁴⁰

V náznacích pak ještě zmiňuje odlišný způsob života, a v souvislosti s rodinou i některá specifika, což také činí ve srovnání se současností.

(...) my sme v životě na Slovensku nevěděli, co to je knedlovepřo nebo svičková, no, nebo koprovka, no, to

---

39 Tamtéž

40 Nahrávka Laco 28.5. 2011

my sme neveděli, co to je (...) vono tam záleželo i na těch ženskejch, vono dřív na Slovensku ženský byli jinak, ty neměly vzdělání, nic, ne jako dneska, dřív nebylo vzdělání u ženskejch (...) ⁴¹

Z perspektivy vypravěče je zde vidět jistá identifikace s lokálním společenstvím, nikoli však se způsobem života.

Z pohledu informátorů je tedy toto období charakteristické výrazně odlišným způsobem života, který, aniž by ho, až na několik jednotlivostí, nějak blíže specifikovali, vnímají jako více méně tradiční. Na jednu stranu je hodnocen pozitivně, jako „dobrý život“, který je doprovázen kladnými vztahy s majoritou ⁴². Výjimkou je zde pouze Emil, který ho však osobně nezažil, jeho hodnocení je tudíž spíše neutrální. Na druhou stranu si však tento život dnes již těžko dokáží představit, jednak proto, že již žijí zcela odlišný život, což i sami výslovně sdělují, ale i z toho důvodu, že z jejich pohledu neposkytuje dostatečný prostor pro plnohodnotný život. To vyplývá především z velkého důrazu, který kladou po celou dobu vyprávění právě na vzdělání a práci. Informátoři tedy k tomuto období zaujímají jistý odstup, zcela se od něj avšak nedistancují. Skrze konkrétní společenství, kterým byla pravděpodobně především širší rodina, se s ním více méně identifikují.

4.2.1.2. Slovensko - uzavřená minulost

Jak již bylo naznačeno výše, informátoři zaujímají k tomuto období v jistém smyslu výrazný odstup. Ten je jednak patrný již v samotném faktu, že se tomuto období sami o sobě téměř nevěnují, a pokud ano, tak jen ve srovnání s následujícími obdobími, ale také i v samotném popisu tohoto období, kdy informátoři zdůrazňují výrazně odlišný způsob života oproti současnosti, s kterým v jistém smyslu již nemají nic společného a ani si ho příliš nedokáží představit. (...) my sme se už hodně počestili teda a i ten život žijeme takovej jinej, jako dřív (...) ⁴³

Projevem odstupů je také fakt, že všichni tři informátoři svá vyprávění začínají právě odchodem ze Slovenska, přestože byli vyzváni k tomu, aby vyprávěli o celém svém životě s tím, že mohou začít, kde chtějí.

V případě Emila se sice na první pohled jeví logické, že začal právě odchodem ze Slovenska, neboť vzhledem k jeho nízkému věku v době odchodu jeho rodiny ze Slovenska není příliš pravděpodobné, že by si z předchozího období něco pamatoval, stejně tak však není pravděpodobné, že by si pamatoval i samotný odchod. Z narativu však vyplývá, že mu o odchodu i

---

41 Tamtéž

42 Zdůrazňování kladných vztahů s majoritou může být interpretováno jako snaha bořit majoritní stereotypy

43 Nahrávka Laco 28.5. 2011

předchozím životě vyprávěli jeho rodiče. Nízký věk odchodu ze Slovenska tedy dostatečně nevysvětluje, proč začíná právě tímto momentem, neboť mohl stejně tak začít s vyprávěním v období, které si již pamatuje.

U Kala se již zahájení vyprávění odchodem za Slovenska jeví logičtěji, neboť mu bylo tehdy okolo šesti let, a je tudíž pravděpodobnější, že si z té doby něco již pamatuje. Navíc sem spadá i začátek jeho školní docházky.

Nejzajímavější je v tomto ohledu Laco, kterému bylo, když odcházel do Čech, okolo sedmnácti let a život na Slovensku si pamatuje. Na druhou stranu však ze Slovenska odcházel sám, respektive bez rodiny, a odchod pro něj tedy představoval jisté osamostatnění od rodiny. V tomto světle se pak počátek vyprávění právě tímto momentem jeví logicky, neboť to musel být přelomový okamžik v jeho životě.

Vedle výrazného odstupu je pak na tomto období oproti období následujícímu zajímavé, jakým způsobem je popisováno. Pokud se nejedná o momenty osobního života, je toto období spíše statické a sestává především z popisu způsobu života, i když není příliš konkretizován, nežli nějakého časového vývoje. V tomto ohledu je zajímavé srovnání s tím, co popisuje Paloma Gay y Blasco u Gitánů z Jarany jako „La vida de antes“ („Předchozí život“), který je jedním ze způsobů jak jaranští Gitani přistupují k minulosti. Ten je charakteristický právě tím, že je oddělený od života současného, postrádá konkrétní časové ukotvení, je neměnný a bez progresu. Sestává spíše z popisu způsobu života než z popisu vývoje během nějakého časového období. Tento život je pak pro Gitany mnohem relevantnější než minulost nedávná a také ho verbalizují mnohem více nežli život současný (Gay y Blasco 2001: 632-635). To například Zdařilová⁴⁴ interpretuje jako projev toho, že je pro Gitany jistým zdrojem kolektivní identity⁴⁵. Popis života na Slovensku mými informátory do značné míry odpovídá tomuto konceptu i v tom smyslu, že o něm hovoří relativně více nežli o životě v období komunismu, i když pouze ve srovnání se současností. Na první pohled se sice zdá, že v tomto případě je jistým způsobem časově ukotveno, podle mého názoru se však na jednu stranu jedná spíše o ukotvení prostorové, Slovenskem⁴⁶, na druhou stranu ani toto ukotvení není definitivní, neboť způsob života spojovaný se Slovenskem přesahuje i do období dalších. Jednak je u informátorů spojen se zázemím orientační rodiny, především se životem rodičů, ale také proto, že ke změně způsobu života docházelo postupně, což si také informátoři do jisté míry sami uvědomují. V souvislosti s počátkem života v Čechách za komunismu zmiňují, že žili podobně jako na Slovensku. Kromě toho jsou k tomuto způsobu života přirovnáváni i ti Romové, kteří ještě dnes žijí

---

44 Zdařilová, E. (2010). Analýza životopisných rozhovorů s romskými pamětníky nacistické perzekuce na pozadí odškodňovacích procesů v České republice. Diplomová práce. Praha: FF UK.

45 K podobným závěrům jsem dospěla i já při svém výzkumu mezi katalánskými Gitany v Perpignanu (2004)

46 Obdobné prostorové ukotvení je patrné i u Gitanů, to je však spojeno s kočováním.

podle informátorů v jistých ohledech tradičněji nežli samotní informátoři.

Život na Slovensku lze tedy interpretovat ve smyslu konceptu „předchozího života“ jako jakousi uzavřenou minulost, se kterou sice informátoři nemají již nic společného, neboť žijí odlišným způsobem života, na druhou stranu se od ní však zcela nedistancují, naopak se k ní vztahují jako ke zdroji své identity, podobně jako jaranští Gitani.

4.2.1.3. Slovensko jako zdroj identity

Jak již bylo naznačeno, i přes zjevný odstup, který informátoři k období života na Slovensku udržují, je toto období informátory vnímáno jako jistý zdroj jejich identity.

Život na Slovensku spojují především se svou orientační rodinou a způsobem života svých rodičů. Pokud se s tímto obdobím identifikují, tak právě skrze konkrétní společenství, které je utvářelo, a které představovalo především rozšířenou rodinu. Je tedy logické, že od něj odvozují svůj původ, neboť rodina bývá považována za základní referenční rámec individua.

Kromě toho se identifikace s životem na Slovensku projevuje i neustálým odkazováním a srovnáváním současného způsobu života s životem na Slovensku. Když informátoři zdůrazňují, že již nežijí tak, jak se žilo na Slovensku, nebo jen částečně, tak se vlastně k tomuto období nějakým způsobem vztahují.

Život na Slovensku však není spojen pouze s rodinným zázemím. K tomuto životu také přirovnávají Romy ze svého okolí, kteří z jejich pohledu žijí v jistých ohledech tradičně, přičemž sem řadí i Romy, kteří do Čech migrují v současné době. Život na Slovensku vnímají jako zdroj tradice, kterou již sice nepraktikují, ale považují ji za něco, s čímž jsou spojeni právě skrze své romství. Ostatně podobné vztahování se k životu na Slovensku, jsem zaznamenala například u některých pražských Romů, kteří například při popisu romských zvyků zdůrazňovali, že u nich už se oproti Slovensku již tak neudržují, přestože rozdíly byly ve skutečnosti nepatrné.

Domnívám se tedy, že život na Slovensku je pro informátory jistým zdrojem romské identity. Jako „předchozí život“ hraje obdobnou roli jako mýty o původu, na jejichž základě různá společenství svou kolektivní identitu staví. Někteří autoři při dekonstrukci romského kolektivního vědomí argumentují mimo jiné právě absencí kolektivní minulosti či mýtu o původu. Kolektivní minulost tak tvoří právě život na Slovensku. Dalo by se sice namítnout, že se nejedná o minulost jako takovou, nýbrž o způsob života, budeme-li však vycházet z cyklického pojetí času⁴⁷ a chápat

---

47 Zajímavé je v tomto smyslu srovnání s hypotézou Connertona, který předpokládá odlišné pojmání životopisných struktur u vládnoucích a podřízených populací. V případě podřízených populací bez literární tradice, které nemají takový přístup ke vzdělávacím institucím, aby si mohly osvojit lineární pojetí minulosti vládnoucích vrstev, je pravděpodobné pojetí cyklické. (Connerton 1989: 19)

toto období jako cyklus, tato námitka neobstojí.

4.2.2. Komunismus

Období komunismu věnují informátoři již o něco větší prostor, avšak úměrně délce tohoto období je tento prostor v podstatě nejmenší. To je dáno především tím, že informátoři na tomto období nevidí nic zajímavého, co by bylo hodné sdělení. Všichni tři informátoři ho pouze velmi stručně a fakticky shrnují po ose vzdělání, práce, založení rodiny, místa bydliště, případně ho zhodnotí několika větami. Podrobněji rozebírají již jen témata, která se vztahují ke všem obdobím, jako je rodina, vzdělání, práce, vztahy s majoritou, kdy jim toto období většinou slouží jako referenční rámec pro srovnávání s ostatními obdobími.

Pouze Emilovo vyprávění se v tomto ohledu od ostatních trochu odlišuje, neboť zde navíc věnuje pozornost ještě svému mládí a jeho hodnocení. To však z hlediska studovaného tématu není podstatné, neboť je to dáno rozdílným věkem informátorů a hodnocení Emilova mládí zapadá do kontextu jeho hodnocení celého období komunismu. Stejně tak se liší i prostor, který jednotliví informátoři tomuto období věnují, ten však z podobného důvodu rovněž není pro analýzu relevantní, neboť vyplývá z různé pestrosti životů informátorů. Nejvíce prostoru mu věnuje Emil, který v tomto období také zažil nejvíce změn. Nejméně se mu naopak věnuje Laco, jehož život naopak poznamenalo změn nejméně, téměř celý život strávil v Bystrově a v jednom zaměstnání.

4.2.2.1. Konceptualizace období komunismu

Příchod do Čech lze z pohledu informátorů interpretovat jako radikální změnu jejich životů. Jedná se však o změnu chtěnou, jak již bylo uvedeno výše, důvodem odchodu všech informátorů do Čech byla pravděpodobně snaha o zlepšení životní situace. Tento cíl se i informátorům podařilo více méně naplnit, jak uvidíme níže. Příchod do Čech lze tedy považovat za jakýsi nový začátek zcela odlišného života, což se projevuje už jen tím, že svá vyprávění začínají právě tímto momentem. Mezi těmito dvěma obdobími je patrný jasný zlom.

Typické pro vyprávění o tomto období je snaha přizpůsobit se majoritní společnosti, která je doprovázena postupným opouštěním tradičního způsobu života⁴⁸, který je z dnešního pohledu informátorů s požadovaným cílem do jisté míry nekompatibilní. Projevuje se to především zdůrazňováním těch momentů, které jsou majoritní společností po Romech požadovány, jako je vzdělání a s ním související práce, ale také jazyk rovněž související se vzděláním.

Snaha o zlepšení životní situace je patrná například v tom, jak Emil detailně popisuje svou motivaci ke studiu dopravní průmyslovky, jako vyučený malíř pokojů, vydělával méně než jeho

---

48 Tento způsob života je však informátory definován velmi vágně.

bratr strojvedoucí. Ostatně vzdělání věnuje velký prostor v celém narativu, kdy jednak zdůrazňuje jeho důležitost, ale také vyjmenovává, kteří členové jeho rodiny dosáhli toho kterého vzdělání v porovnání s jeho rodiči, kteří měli pouze několik tříd základní školy.

(...) je to vzdělání určitě důležitý, nejen samozřejmě pro- pro tydle mladý, ale bylo vždycky, je a bude to vzdělání na prvním místě, proto já né, že bych na ně tlačil, ale řek sem jim, že to, co se naučej, to bude pro ně, to je pro ně, pro mě ne. (...) ⁴⁹

Vyzdvihuje rovněž studijní úspěchy svých dětí. V souvislosti se vzděláním pak také zmiňuje potřebu mluvit na děti česky, aby neměly ve škole problémy, když vysvětluje proč doma mluvili česky a proč on rovněž mluvil na své děti česky.

(...) Jo, je spousta takovejch Romů, který romsky uměli a neuměli česky a šli do školy a tam to bylo špatně samozřejmě, ten problém tam byl, ty učitelky nadávaly, ty kantoři byli zlí, protože ty děti neuměly česky a nenaučily se to dodneška, nenaučily, neměly potřebu. Možná, že proto nemluvěj někteří rodiče se svejma dětma, aby se naučily česky, dobře češtinu. (...) ⁵⁰

Vedle toho také opakovaně upozorňuje na dostatek pracovních příležitostí pro Romy ve srovnání se současnou situací.

Laco naopak zdůrazňuje svou lítost nad tím, že se nedoučil, což však pocítil až po revoluci, kdy přišel o práci a nikde ho kvůli nízkému vzdělání nechtěli zaměstnat.

(...) šel sem normálně na učiliště, necelý dva roky, před prázdninama, měsíc před prázdninama sme se takhle zblbli, toho lituju akorát toho, že sem se nevyučil, no, že to vzdělání schází no, a hodně scházelo poslední dobou, no, jako za komunistů, za totality né, to mi nescházelo ale potom, takže nás propustili z práce, protože to koupili Rakušáci, no, našel sem si práci, dobrou, jenže neměl sem vzdělání na tu práci, no. (...) ⁵¹

Ale podobně jako Emil zdůrazňuje dosažené vzdělání svých dětí a dětí své sestry, studijní výsledky vnoučat a důležitost vzdělání vůbec. I on se zabývá potřebou, aby děti uměly česky.

(...) já nevím, kvůli dětem, kvůli vnoučatům, protože dřív, když šly děti vopravdu do nějaký školy a školky, tak některý neuměly slovo česky, protože doma se mluvilo jenom romsky, jo ale ve škole přišly a nevěděly nic, tak my sme za to začali právě česky mluvit s dětma a furt jenom (...) ⁵²

---

49 Nahrávka Emil, 21.5. 2011

50 Tamtéž

51 Nahrávka Laco 28.5. 2011

52 Tamtéž

Kalo rovněž, když vypráví o své rodině, zmiňuje vzdělání členů rodiny, především však zdůrazňuje potřebu práce. (...) pro mě je v životě nejdůležitější, aby se rodiny měla dobře, aby byla práce jak se říká (...) ⁵³ Opakovaně také vyzdvihuje dostatek pracovních příležitostí pro Romy za komunismu oproti dnešku či oproti tehdejší situaci v Polsku.

(...) předtím to bylo takový, že práce nebyly jako takový jako tady, ale teď voni tam maj tu práci líp, všecko. Krámy, předtím, když tam přišel člověk do krámu, tak- nebo do masny, tak akorát háky visely, fronty měli, lístky, ale teď už je to tam jako tady, jenom peníze mít, jinak je to stejný. Mně tam říkali jako ze začátku, jak sme se brali, když už sme byli spolu asi tři nebo čtyři roky sme byli spolu, tak tchán říkal: „Přid' sem, budeš bydlet s náma nebo si uděláš byt a budeš bydlet tady“. A já furt že ne, protože se mi tam nechtělo jako do Polska. (...) ⁵⁴

Potřebě, aby děti uměly česky před nástupem do školy, se Kalo výslovně nevěnuje, na druhou stranu však jeho dcery romsky neumí, lze tedy předpokládat, že na ně mluvil česky také právě proto, aby neměly problémy ve škole. Na druhou stranu to však může být i důsledek toho, že jeho žena je Polka.

Z toho, jak informátoři hodnotí svůj život v období komunismu, je patrné, že jejich snaha zlepšit si životní situaci byla po všech stránkách více méně úspěšná.

(...) no a pak život šel dobře už, no, když už byla práce no. Manželka dělala, no, a žilo se dobře, no (...) ale nelituju toho, no my sme se v životě měli moc dobře. (...) ⁵⁵

Kromě ekonomického zajištění zdůrazňují i kladné vztahy s majoritou a to především vzájemné kamarádké vztahy či nekonfliktní soužití v rámci lokálního společenství. Emil zdůrazňuje především kamarádké vztahy s příslušníky majority, které podle něj byly dokonce četnější než s Romy.

(...) jelikož já měl většinu kamarádů Čechů, tak ani tam moc ne, ale jo měl sem i romský kamarády samozřejmě, že sem měl i romský kamarády, ale většinou to byli český kamarády sem měl. (...) ⁵⁶

Laco se zase zaobírá spíše soužitím s neromskými obyvateli Bystrova, kdy zdůrazňuje, že jimi byli

---

53 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

54 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

55 Nahrávka Laco 28.5. 2011

56 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

bráni jako Češi.

(...) ale za našeho mládí tady, co my sme bydleli, já nevim tak do těch čtyřiceti let, protože revoluce je už přes dvacet let je po revoluci, do těch mejch čtyřiceti bylo tady bydlení nádherný, bez problémů, my sme nevěděli, co to je problém, vopravdu, to ti může říct i manželka. (...) ⁵⁷

Všichni tři sice uznávají, že i za komunismu se setkali s jistými projevy xenofobie vůči Romům, avšak mají tendenci tyto projevy různým způsobem zjemňovat. Kalo je vnímá především ve srovnání s dneškem, tedy jako nepodstatné, neboť neměly takový vliv na kvalitu života.

(...) my sme se jako znali, nebylo to problematický to tam jako moc, horší už bylo, když sme přišli sem, tak dělali takový jako rozdily jako dělali takový narážky na člověka, že je Rom a todleto a támdleto, ale ještě taky to šlo, ale teď v týdletý době jako, to je uplně katastrofa. (...) ⁵⁸

Laco je zase přičítá především osobnostním charakteristikám jednotlivců. (...)

Některý kluci byli dobrý, tě brali normálně jako člověka, ne jako Cikána nebo Čecha, ale některý už ani si nesedli ani ke stolu, takhle vám to řeknu, to byli ty lidi, který byli horší než nějaký nejhorší Cikáni, ty Češi, to byli takový-, ale ty vzdělanější, co měli vzdělání, tak ty ne, ty v životě by vám neřekli, tak to jo, to člověka udivovalo to, jak přistupovali k člověku, někerej byl vopravdu, že by nesednul ani nenapil se nebo co a některý jo, kafe od tebe vypil a podobně, limonádu, všechno no, ale některý ne, byli hrozný lidi, člověk si připadal jako takovej, jak méněcenej se cejtíl někdy a vždycky to byli ti lidi, ty odpadlici. (...) ⁵⁹

Emil, který oproti ostatním informátorům neměl srovnání se situací, kdy by majoritní společnost žádné rozdily nedělala, jak tvrdí ostatní informátoři, zase popírá, že by tyto projevy měly xenofobní podtext a hodnotí je spíše jako nevinné špičkování.

(...) Když tenkrát mi řekli: „Hele, ty Cikáne, poďsi k nám sednout!“, tak to mysleli spíš jako fór, nevim jak bych to nazval, tak sem to cejtíl a tak to cejtíla většina nás Romů nebo Cikánů, jak chcete. (...) ⁶⁰

Současně s integrací však dochází k postupnému opouštění tradice. Ta však není informátory jasně definována, spíše se jedná o vágní náznaky v podobě odlišného života, či poukazování na různé jednotlivosti. Nejvíce je v tomto ohledu zmiňováno opouštění jazyka, který je vnímán jako

---

57 Nahrávka Laco 28.5. 2011

58 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

59 Nahrávka Laco 28.5. 2011

60 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

největší překážka integrace. Neznalost češtiny při vstupu do vzdělávacího systému všichni informátoři shodně považují za základní příčinu potencionálního neúspěchu ve škole. Proto také všichni informátoři na své děti od malička mluvili česky. Pouze Laco na svého nejstaršího syna mluvil romsky, což však vysvětluje svým mládím.

4.2.2.2. Komunismus jako bezpříznakové období

Z pohledu informátorů úspěšné zvládnutí kulturní asimilace⁶¹ však pravděpodobně nevedlo k asimilaci strukturální⁶², a to i přes to, že v narativech nejsou přítomny zmínky, které by naznačovaly identifikaci s širším romským společenstvím než je rodina a naopak je zde zdůrazňované opuštění tradice a blízké vztahy s majoritou jako je kamarádství či to, že bylo s informátory a jejich rodinami nakládáno jako s Čechy. Na druhou stranu však z narativů vyplývá, že vztahy mezi Romy v té době zpřetrhány nebyly⁶³. Perspektiva vypravěče odkazuje spíše pouze k individualizaci oproti původní kolektivní identifikaci, která však byla spojena především s lokálním společenstvím a rodinou. V tomto období jsou zdůrazňovány především momenty vztahující se k osobě vypravěče či jeho prokreační rodině, než aby docházelo k identifikaci s majoritní společností. Jedná se zde tedy o identifikaci s danou dobou, která jim poskytla prostor pro plnohodnotný život, tedy osobní realizaci a uznání.

Konceptualizace období života v Čechách za komunismu se výrazně liší od předcházejícího období, ale i období následujícího. Přestože bylo v počátcích provázeno podobným způsobem života jako na Slovensku, ke ztrátě tradice docházelo postupně, život na Slovensku je jako v čase neukotvená dávná minulost, spojován právě se Slovenskem a nikoli s tímto obdobím. Konceptualizace tohoto období se liší i od období následujícího, i když mezi způsobem života za komunismu a dnes neexistují výraznější rozdíly. Především způsob, jakým je toto období popisováno se výrazně liší, mnohem více připomíná lineární pojetí času, kdy informátoři vyjmenovávají v časovém sledu jednotlivé momenty svého života.

Toto období je charakteristické právě silnou individualizací. Vše je popisováno z hlediska zájmů ega a jeho prokreační rodiny. Je tedy spíše zdrojem identity individuální, kdy jsou vyzdvihovány osobní úspěchy informátorů, jako jsou vřelé vztahy s majoritou, dosažené vzdělání, práce a úspěšná výchova dětí, které jsou podle mého názoru zvláště v kontrastu se současnou situací

---

61 Kulturní asimilaci zde rozumím akulturaci (Gordon 1964: 67-83)

62 Strukturální asimilaci rozumím sociálně-strukturální integraci (Gordon 1964: 67-83)

63 Více viz kapitola 5. Sociální vazby. Je možné, že informátoři vztahy v rámci komunity v období komunismu netematizují, neboť je považují za samozřejmost, ale důvodem může být i osoba výzkumníka jako příslušníka majoritní společnosti, tedy někoho, komu je z pohledu informátorů potřeba zdůrazňovat právě nekonfliktní vztahy s majoritou.

projevem snahy ukázat okolí, ale potažmo i sobě, vlastní hodnotu. Jsou tedy součástí vyjednávání vlastní identity individuální, ale potažmo i identity kolektivní, kterou se tímto způsobem vlastně snaží redefinovat.

4.2.3. Současnost

Období po revoluci všichni informátoři věnují největší prostor. Jak již bylo naznačeno výše, pravděpodobně proto, že pro ně znamenalo radikální zhoršení životní situace. Mezi předcházejícím obdobím a současností není patrný radikální zlom, neboť ke zhoršování docházelo postupně a i samotní informátoři se s jeho projevy setkávali v různých momentech a jeho počátek datují odlišně, všichni však změnu situace přičítají změně režimu. Negativní hodnocení současné doby je hlavním tématem vyprávění vztahujícího se k tomuto období a to především v souvislosti s pracovními příležitostmi a vztahy s majoritou, v náznacích se zmiňují i o vztazích mezi Romy. Vedle toho se informátoři již zaměřují pouze na svou rodinu, kdy mají naopak tendenci vyzdvihovat pozitiva jejich členů. Vyprávění týkající se rodiny pak lze interpretovat jako jakýsi pozitivní protipól negativní doby.

Na negativním hodnocení tohoto období by na první pohled nemuselo být nic zvlášť zajímavého, neboť lidé mají obvykle tendenci hodnotit současnost v porovnání s minulostí negativně, jak například naznačuje následující rčení: „Tenkrát, deset deka salámu, to bylo salámu, ne jako dneska!“ Na druhou stranu je však známo, že k tomuto zhoršení v případě Romů skutečně po revoluci došlo, což je třeba při analýze brát v úvahu, neboť má hlubší kořeny než tato obecná lidská tendence.

4.2.3.1. Konceptualizace současnosti

Jak již bylo řečeno, tuto dobu v porovnání s předchozím obdobím hodnotí všichni informátoři negativně, a to většinou v souvislosti s rasismem.

(...) za komunistů sem prakticky nepociťoval co teď, teď je ta totalita, teď bych řek, že ta totalita je, ale za komunistů teda ne, bo člověk musel pracovat, musel bydlet, dneska nemůžete bydlet, nemůžete pracovat, takže a žijte jak chcete. Teď prakticky člověk pociťuje tu totalitu (...) teď v týdletý době jako, to je úplně katastrofa . Voni říkaj tady není rasismus, ale tady je, velikej rasismus. (...) ⁶⁴

(...) kde sme, kam sme se to vrátili, to je nějaká genocida, co byla tamdle v Africe nebo zase nějaká perzekuce, vrátili sme se do 14. století! (...) to až ten 91., 92. sme to začali pociťovat, že tady je něco špatně, že ty Romové sou tady, nejsou takový jak byli, nemaj takový postavení, jak měli. Nevim jak to říct. Až tam v tom 91., 92. sme my tady začali pociťovat ten rasismus. Možná, že to bylo vo půl roku, vo rok dřív, ale pociťujeme ho dodneška, no. (...) ⁶⁵

64 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

65 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

(...) je to takový na nic teď, moc se mi to nelíbí ta dnešní doba, takový já nevím jak bych to řekl, taková utahnutý všechno takový, kam dete, každej se na vás dívá, že něco chcete, jak mně připadá jako kdybych chodil žebrat někam (...) ⁶⁶

Především upozorňují na celkové zhoršení své životní situace obecně.

(...) tak to tady člověk nějak přežívá, sice teď je to tady horší, protože todle spíš takovej svět pro ty bohatý než pro ty chudý, takže to moc jako nejde, za komunismu to bylo lepší, člověk měl práci všecko, dneska už starýho člověka nepotřebuje nikdo (...) dneska už takhle člověk živoří, no(...) ⁶⁷;

(...) Je pravda, že tenkrát asi to žití bylo jiný a možná i lehčí, já fakt nevím, samozřejmě spousta lidí a hlavně my, co sme nic jinýho nepoznali, který sme vyrůstali v komunismu, tak sme byli zvyklí na tenhle režim, my nic jinýho nepoznali a najednou nás postavili před tvrdou realitu, před demokracii. (...) ⁶⁸

Pouze Laco, pokud hodnotí svůj současný život, naznačuje, že se mají se ženou dobře, na druhou stranu však také vyzdvihuje negativní momenty spojené se současností. Domnívám se, že pozitivnější hodnocení jeho vlastního života souvisí s tím, že na rozdíl od ostatních informátorů, je v důchodu, tudíž po ekonomické stránce tolik nestrádá. Navíc pozitivní hodnocení jeho současného života v narativu je dáno do souvislosti s jeho rodinou, s pozitivním hodnocením jeho dětí.

(...) no my sme se v životě měli moc dobře a máme se dobře, mám tři děti, nejstaršího kluka máme Romana, ten se nám moc nevyved teda, pak mám holku, tý je třicet osm, tak ta je dobrá, až moc dobrá holka, pak máme nejmladšího, tomu je třicet, no a ten je úplně nejlepší. (...) ⁶⁹

Informátoři však zmiňují i konkrétní xenofobní projevy ze strany majority, a to především momenty spjaté se sháněním práce, které by se daly nazvat stereotypizovanými historkami. Kromě důvodů uvedených v kapitole 3.2., měly tyto historky podobnou formu a informátoři je nejprve sdělovali obecně tedy tak, jako by se neustále opakovaly.

(...) tady člověk chce do práce, pro telefonu ho vemou: „Přid'te, uděláme, potřebuju hodně lidí“, přijede tam, „Jé, teď sme přijali pět nebo deset lidí. (...)“ ⁷⁰; (...) Voni vám to přímo neřeknou, voni vám to řeknou voklikou,

---

66 Nahrávka Laco 28.5. 2011

67 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

68 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

69 Nahrávka Laco 28.5. 2011

70 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

po telefonu: „Ano, ano“, a když tam přijdete, tak řekne že ne, že to už zadali.(...)⁷¹

Teprve po výzvě výzkumníka své konkrétní zážitky specifikovali. Přestože podle informátorů většinou odmítnutí práce zaměstnavatelé nezdůvodňují, informátoři ho přesto vnímají jako projev rasismu.

(...) S tím podnikem sem mluvil telefonicky, odeslal sem mu mailem životopis, všechno bylo v pohodě, v pořádku, měl sem přijet na osobní pohovor. Mluvili sme spolu o všem možným, pak mi řek, že mám deset minut počkat na chodbě, a když se vrátil, tak mi řekl, že se nemám zlobit, ale že jeho kolega před půl hodinou přijal někoho jinýho. (...) ⁷²

(...) pak už potom, když někam volal, po telefonu to brali všecko, ale jak ste tam přišli se ukázat, že ste tmavej, tak to ne, to nejde, už mám plnej stav. A zrovna se mi takovejhle případ stal, to byla firma nějaká jo, nebudu menovat, šel sem za nim do kanceláře a viděl: „No jo pane, ale vy ste tmavej!“ A já říkám: „To vadí nebo co, že sem tmavej?“. „To víte, máme zkušenosti s těma lidma.“ A já říkám: „Koukejte, neházejte do pytle všechny lidi, nejprv to vyzkoušejte a budete něco říkat“. (...) ⁷³

Zde se opět trochu liší Laco, který se o tomto problému výslovně na obecné rovině nezmiňuje a své osobní neúspěchy se získáváním práce interpretuje nízkým vzděláním. Na druhou stranu však v přítomnosti Emila na tento problém naráží způsobem, jež dává tušit znalost těchto historek.

(...) mně to připadá hrozný todle, jako ponižovat se, i když člověk ve zvyku to neměl, nikdy, abych já se ponižoval někde v práci! Teď je to, von to poznal tam sám na sobě, že se ponižuješ dneska.

Emil: a hodněkrát (...) ⁷⁴

Vedle historek spjatých se sháněním práce, věnují informátoři větší prostor především vztahům s majoritou, a to jak na obecné rovině, kdy zdůrazňují odpor majority k Romům, tak i v rovině konkrétnější, kdy ukazují na zpřetrhání většiny i těch existujících vztahů s majoritou. Pouze Laco přiznává zachování pozitivních vztahů s lidmi, s kterými se znali z dřívějších dob, se starousedlíky, zdůrazňuje však, že se to týká pouze známých. Ostatní naopak vyzdvihují, že i jejich kamarádi z dob komunismu s nimi odmítají cokoli mít.

(...) já sem pracoval v ČKD 13 let a tam byli lidi fakt, jak se říká s člověkem kamarádili, všecko, ale jak přišel ten převrat, to už člověk viděl ten rozdíl, že najednou to je jiná věc todleto. Říkám: „Člověče, co se ti

71 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

72 Tamtéž

73 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

74 Nahrávka Laco 28.5. 2011

stalo?“ A von-, „vždyť sme byli nejlepší kamarádi a teďkon, ty tady vidíš tmavšího člověka a děláš nějaký rozdíl?“ „No víš, já nemám rád Cigány.“ Říkám: „A proč si to neřikal předtím?“ „Protože sem nemoh. Teď můžu teď mám právo nato.“ Říkám: „Ne, není možný, to seš takovejhle rasista člověče?“ „No já nenávidím Romáky, já sem je vodjakživa nenáviděl.“ Říkám: „Proč si to tedy neřek?“ „No já sem ti to nechtěl říct do vočí, ale teď ti to můžu říct, nebojím se.“ Říkám: „Tak to je hezký.“ (...) ⁷⁵

(...) no a prostě dneska ty kamarády, který sem měl, jako český myslim, tak semnou pomalu ani nepromluvej, protože se styděj za to, že sem Cikán nebo co, já sem se nezměnil, ale voni se změnili nebo doba se změnila nebo těžko říct, doba samozřejmě de dopředu, nevim jestli to kamarádství už je jiný nebo vono asi žádný není mezi náma, ale to je špatný samozřejmě (...) ⁷⁶

Všichni pak ještě zmiňují další osobní historky podobného typu, Laco například při kontaktu s úřady, kdy se musí na rozdíl od dřívějška ponížovat, či reakci rodiny jeho snachy, když ji seznámila s jeho synem. Kalo zase sděluje problémy svých vnoučat spojené se školní docházkou. Emil se podivuje nad tím, že rodiče učí děti odmalička dělat rozdíly mezi Čechy a Romy.

(...) Já třeba mám zážitky, jedu v tramvaji a je tam malý děcko, tak já ho pustim sednout. A to dítě řekne: „Jé maninko, ten Cikán mě pustil sednout. Myslim, že takovýhle malý dítě by ani slovo Cikán nemělo znát, jo, pro něj bych měl bejt pán. Jestli sem modrej nebo fialovej nebo sem Tatar, no prostě pán. A ty rodiče, že už je učeť ve dvou letech, třech letech myslim, že je to takhle špatně a jestli je to budou učit takhle furt, tak to dobrý nikdy nebude. (...) ⁷⁷

Zajímavé je, jakým způsobem někteří informátoři interpretují negativní postoje konkrétních příslušníků majority, se kterými z nějakého důvodu přišli nebo přicházejí osobně do kontaktu. S těmito postoji se snaží vyrovnat tím, že dotyčné znevažují, a to často prostřednictvím stereotypů, které přiřítá Romům majorita.

(...) já tam k němu přišel, von neměl třicet let vymalováno. Nejdřív se mu to nelíbilo, že sem Rom, že by mu Cikán měl malovat byt a já sem mu řek, že: „Vážený pane, až tady si vyvětráte a já tady budu mít tak, že tu budu moct pracovat bez plynový masky a nechám se přeočkovat proti tetanu.“. Tak to sem odešel já, protože to se nedalo, to se nedalo, tam sem se bál na něco sednout, na něco šáhnout, protože tam, kdyby člověk nebyl vočkovanej proti tetanu, tak-. A z takovýho člověka si nedá nic dělat, co mu to tak smrdí. (...) ⁷⁸

Vedle negativních momentů vztahujících se k dnešní době pak informátoři věnují větší

75 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

76 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

77 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

78 Tamtéž

prostor rodině⁷⁹. Z narativů je patrné, že pro ně rodina hraje důležitou roli. Buď to výslovně říkají, nebo je to patrné ze způsobu, jakým o rodině hovoří. Všichni mají v podstatě tendenci členy rodiny hodnotit pozitivně. Hodnoty, které vyzdvihují, jsou především schopnost se postarat o rodinu u mužů, vzdělání, práce, atp. tedy většinou hodnoty, které po Romech požaduje majoritní společnost.

Nejméně o rodině hovoří Emil, jehož celé vyprávění je nejindividualističtější, což může souviset i s tím, že je ze všech třech informátorů nejvzdělanější. Popisuje především dosažené vzdělání svých dětí a jejich studijní úspěchy. Kalo, kromě toho, že zmiňuje vzdělání svých dcer a interpretuje školní neúspěchy svého vnuka přístupem učitelek, klade především důraz na schopnost svých zeťů postarat se o rodinu. Nejvíce je tendence pozitivního hodnocení rodiny patrná u Laca, který také rodině věnuje největší prostor, kdy popisuje kvality svých dětí a vnoučat jakož i jejich školní a pracovní úspěchy. Z vyprávění o rodině tak vyplývá, že poskytuje informátorům jistý prostor pro sebeuplatnění, tedy prostor kde mohou být oproti okolnímu nepřátelskému světu úspěšní. To se projevuje právě představou úspěšnosti vlastních dětí a vnuků, či vyzdvihováním jejich kvalit.

V souvislosti s vyprávěním o rodině pak vyplývá i další charakteristika současné doby, tentokrát pramenící zevnitř, totiž dovršení ztráty tradice, která je rovněž výsledkem vlastní snahy zapadnout do majoritní společnosti. Informátoři zdůrazňují, že již nežijí tak jako dříve, že se do značné míry počeštili, především pak jejich děti.

(...) děti, to už za ně nemůžem mluvit, protože voni už žijou úplně jinej život, vopravdu úplně vo stoprocent votočenej život žijou jako my sme žili, voni žijou úplně jinak a my ty starší, my nejsme teda starý moc, ale žijeme dá se říct eště jakž takž, jak se žilo dřív, ta mluva doma, že se mluví romsky, jo i ty jídla někerý (...)⁸⁰

Přesto však po návodných otázkách zdůrazňují i jistá specifika, která u Romů zůstávají. Jsou to však většinou zvyky, které z jejich pohledu nijak nekolidují s majoritním způsobem života, jako například odlišná svatba či pohřeb. Těm pak přiřítají větší kvality než zvykům majoritní společnosti.

Je zde v různé míře patrná i jistá lítost nad touto ztrátou, a to buď jen naznačovaná v souvislosti s menší intenzitou vztahů mezi Romy, způsobenou jednak větším individualismem, ale i prostorovou vzdáleností mezi jednotlivými členy rodiny, až po lítost nad ztrátou konkrétních

---

⁷⁹ Vzhledem k tomu, že nelze vždy zcela odlišit, kdy se tato část vyprávění vztahuje k období komunismu a kdy k současnosti, je toto téma podrobněji rozebráno v kapitole 4.2.2. věnující se období komunismu. Zde se jím tedy zabývám v omezenější míře.

⁸⁰ Nahrávka Laco 28.5. 2011

romských specifik, a to především jazyka. V prvním případě může být tato lítost projevem obecného stýskání si po starých dobrých časech, což by podporoval i fakt, že mezi členy komunity existují čilé styky, jak jsem měla možnost vypořádat. V obou případech to pak může být i důsledkem zhoršeného postavení Romů v rámci majoritní společnosti, kdy vzniká potřeba upevňovat vztahy uvnitř komunity a utvářet si tak vlastní alternativní svět, ve kterém by došli uznání.

(...) vono ty děti naši-, ale to pochybuju, že by to změnili. Když budou držet pohromadě tak možná, ale když budou na sebe zlí, tak to neudělaj nic, musí bejt nějaká jednota, jinač to nejde, dokud to nebude tak na tom světě nebude dobře, každej by se měl držet svýho, jak se říká, tady to není takový, u těch Romáků, některej to je, ale voni si většinou eště jdou proti svojí-, to nejde, to je k ničemu, jak koukam na televizi, jak vidim, to je hrůza. (...) ⁸¹

4.2.3.2. Současnost jako aktivátor kolektivní identity

Pro tu část narativu, která se věnuje tomuto období, je u všech informátorů typické zdůrazňování zejména negativních momentů, které se dotýkají především Romů. Je přitom zřejmé, že informátoři se cítí být součástí takto postihnuté skupiny obyvatel. Je to patrné jak z perspektivy vypravěče, pokud tyto momenty zmiňují v obecné rovině, hovoří většinou v první osobě jednotného čísla, ale jednotlivé obecné jevy pak i doprovázejí svými konkrétními historkami.

Negativní postoje podle mého názoru fungují jako jakýsi aktivátor kolektivního vědomí Romů. Zatímco život na Slovensku funguje jako zdroj identity, současné období působí jako její aktivátor. Jak uvádí Eriksen „Vnitřní soudržnost skupiny je odvislá od míry vnějšího tlaku.“ (Eriksen, 2002: 73). I přes to, že informátoři neustále zdůrazňují, že žijí jako Češi, je jim v praktickém životě neustále připomínáno, že jimi nejsou. Tyto negativní postoje se pak navíc proměňují ve stereotypizované historky, které pak toto kolektivní vědomí dále udržují a rozvíjejí. Na případu Laca je to ostatně vidět. Přestože sám nezažil, že by ho kvůli tomu, že je Rom, nevzali do zaměstnání, respektive odmítnutí zaměstnavatele si vysvětluje svým nízkým vzděláním, sám tuto historku reprodukuje v obecné rovině.

Na aktivizaci společného vědomí pak poukazují i požadavky informátorů na utužování vztahů mezi Romy, a to jak na lokální úrovni komunity, tak i na úrovni širší.

(...) Ale řeknu to jinak, naše organizace, když nezačnou voni něco dělat, jak sou ty různé svazy Romů, těch organizací máme dost, Lavička, pan Ščuka, tak on musí začít, protože on má ty styky, on může na tu vládu, takže tam se musí začít. Tam se musí asi začít no. Oni by měli začít, my ano, my se můžeme přidat. (...) ⁸²

Na druhou stranu jsou negativní postoje majority vyvažovány jednak vyzdvihováním vlastních hodnot, které jsou z pohledu informátorů totožné s hodnotami majoritní společnosti, ale také znevažováním těch příslušníků majoritní společnosti, s kterými přišli informátoři do osobního kontaktu, a jejichž chování vůči jejich osobě bylo xenofobní. Snaha vyrovnat se s negativními stereotypy majoritní společnosti, ale i s Romy, kteří sami informátoři považují za „nepřizpůsobivé“, je však patrná i v jejich tvrzení, že mezi všemi národy jsou dobří i špatní lidé.

Tyto postoje informátorů jsou projevem lidské potřeby být nějakým způsobem úspěšný, rodina zde působí jako protipól negativní doby, ale především tvoří součást s tím souvisejícím kolektivním vyjednáváním toho, kdo jsou Romové.

5. Sociální vazby

Přestože z narativních rozhovorů nelze příliš usuzovat na sociální vazby informátorů, k tomu by bylo vhodnější užití jiných metod, dovolím si na tomto místě nastínit alespoň několik postřehů k tomuto tématu, které z narativů vyplývají, neboť je vzhledem k tématu práce považuji za důležité.

Pokud informátoři hovoří výslovně o sociálních vztazích, tak je to většinou na velmi obecné rovině, kdy zdůrazňují, že za komunismu byly vztahy s majoritní společností velmi intenzivní, někdy se zdá, že tyto vztahy dokonce převládaly nad vztahy s Romy, a že naopak v současnosti jsou velmi omezené. I přes tato deklarativní tvrzení je však z narativů patrné, že i za komunismu existovaly silné sociální vazby v rámci lokální romské komunity, a že tyto vazby existují i dnes. Existence sociálních vazeb v rámci romské komunity za komunismu lze předpokládat především na základě lítosti informátorů nad tím, že dnes již vztahy mezi Romy nejsou tím, čím bývaly, neboť mnoho z nich již buď nebydlí v dané lokalitě, nebo se již tolik nestýkají, protože ti starší pomřeli a mladí myslí již jen na sebe. Na druhou stranu však, jak jsem měla možnost sama vypořádat, mezi členy komunity stále existují čilé vztahy, od vzájemného navštěvování se, přes pořádání společných oslav až například po půjčování auta, a pod.⁸³ Informátoři však sdělují i několik konkrétních momentů, z kterých je fungování vztahů mezi Romy patrné. Emil zmiňuje především jak v mládí chodili na diskotéky jako skupina Romů.

(...) Samozřejmě, když nám bylo těch patnáct a chodili sme na ty diskotéky, tak když sme tam přišli do jiný vesnice, jo, tak sme se s tím setkali, jo, „Cikáni sem přišli votravovat naše holky!“ ano, samozřejmě, setkali sme se s tím , jenže já sem vyrůstal na vesnici, já sem nevyrůstal v Praze, takže sme se všichni znali. Jo, ale bylo to úplně jiný, než je to teď (...) ⁸⁴

Laco zase zmiňuje to, jak chodil s kamarády na pivo a po revoluci jim najednou začali dávat najevo, že jsou Romové.

(...) ale pak, jak se začali pak tady stěhovat, začali postupně se stěhovat ze Slovenska různý rodiny, tak to už začalo s těma Čechama sem tam konflikty a různě. Třeba my sme chodili po hospodách partička, to bylo ne že denně, prostě partička, měli sme volno, tak sme šli do hospody, tam seděli Češi, tam byl vobrovskej stůl, a to fakt už začalo, že byli mladý kluci odněkad, ani sme je neznali, jo, a už začalo to (...) ⁸⁵

Kromě toho pak zde také existovala a stále existuje tendence udržovat v jistých ohledech i

83 Terénní deník K.D. 21.5., 28.5. a 4.6. 2011.

84 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

85 Nahrávka Laco 28.5. 2011

sociální vztahy založené na etnické příslušnosti nebo přinejmenším v rámci širšího romského společenství než je lokální komunita. Především je to pak patrné v oblasti sňatkové politiky.

Stávající komunita je provázána příbuzenskými vztahy, čemuž však z počátku nemuselo být, neboť samotní informátoři nepocházejí ze stejného místa, nýbrž z různých slovenských vesnic, byť ze sousedících okresů. Pokud mezi nimi existovaly příbuzenské vztahy, jednalo se pravděpodobně o vzdálenější příbuzenství. Tento předpoklad lze podpořit i náznaky toho, jakým způsobem vznikalo romské osídlení Bystrova, které jsou patrné z narativů. Emilovi rodiče přišli do Bystrova na nábor místní továrny, pravděpodobně se tedy nejednalo o spontánní migraci. Navíc je pravděpodobné, že tentýž podnik prováděl nábor i v dalších místech, a že tudíž migrace do Bystrova neprobíhala pouze podle příbuzenského klíče. Kalo důvody první migrace nezmiňuje vůbec, avšak u druhé migrace upozorňuje na fakt, že se stěhovali za jeho bratrem, který zde zůstal. Lze předpokládat, že v případě, že by zde jeho rodila měla širší příbuzenské zázemí, zmínil by ho. Laco zase původně nemigroval vůbec do Bystrova, zde se uchytil až posléze, a v narativu se explicitně zmiňuje o tom, že zde kromě rodiny své ženy žádné příbuzné nemá.

Vedle toho i dnes probíhají sňatky majoritně na základě etnické příslušnosti. Pouze Kalova žena není Romka, na druhou stranu to však není ani Češka, a partneři všech dětí informátorů jsou Romové a to nikoli pouze z lokální komunity. Manžel jedné z Kalových dcer je dokonce Sinto. Výjimku tvoří pouze syn Laca, jehož žena je Češka, avšak jeho sňatek z počátku narazil na silný odpor rodiny jeho ženy, která se smířila „s Cikánem v rodině“ až po delší době. Z výpovědí informátorů však vyplývá, že sňatková orientace na Romy není ani tak daná zevnitř skupiny jako spíše těžko překročitelnou hranicí udržovanou majoritní společností, jak mimo jiné ukazuje právě případ Lacova syna. Informátoři shodně vypovídají, že jim nezáleží na původu partnerů jejich dětí, důležitější jsou pro ně jejich osobnostní kvality. Buď to sdělují explicitně nebo to vyplývá z hodnocení partnerů jejich dětí. Důvodem této orientace však může být i prostý nedostatek kontaktů. Romů s majoritou, který by umožňoval smíšené sňatky, a to nejen v současné době, ale i v období komunismu, přestože informátoři tvrdí opak.

Kromě sňatkové politiky jsou sociální vazby na základě etnické příslušnosti patrné například v pracovních partách. Zde však z narativů není zcela jasné, zda nejsou stavěny spíše na základě příbuzenství, či zda je netvoří pouze členi lokální komunity. Laco se zmiňuje o tom, že šel do Čech na brigádu s partou kamarádů, je možné avšak nikoli nutné, že kdyby se jednalo o bližší příbuzné, příbuzenské vztahy by zmínil. Kalo, když mluví o pracovních partách, kromě etnického původu vzájemné vztahy nezmiňuje vůbec. Obdobným případem je i sestavování hudebních skupin na základě etnické příslušnosti, jehož příkladem je Lacův syn. Ačkoli má ženu Češku, a jak tvrdí jeho

rodiče, žije jako Čech, přesto má kapelu složenou výhradně z romských hudebníků a rovněž hrají pouze romskou hudbu.

6. Identifikace

Primární sociální identifikace u všech tří informátorů byla nejsilnější v rámci užší rodiny. Jak vyplývá z analýzy narativů, od založení vlastní prokreační rodiny bylo jejich jednání vždy orientováno především na zajištění této rodiny⁸⁶, což sami také považovali za svou základní sociální roli. Vedle toho tuto svou roli také považovali za více méně zvládnutou, což jim podle mého názoru poskytovalo i jistý zdroj sebeuznání. Právě z těchto důvodů se domnívám, že identifikace s užší rodinou byla dána tím, že informátoři byli muži. Je možné, že v případě žen by se jednalo o rodinu širší, což by také korespondovalo s mými dosavadními zkušenostmi⁸⁷.

Vedle rodiny je u všech informátorů ještě patrná další sociální identifikace založená na vztazích face to face, a totiž identifikace s lokálním společenstvím. Její projev však není v narativech příliš výrazný a také se pravděpodobně v čase proměňovala. Zde mezi jednotlivými informátory existují výraznější rozdíly.

U Kala a Laca je patrná jistá identifikace s lokálním společenstvím na Slovensku v době, kdy tam žili, zdůrazňují bezproblémové soužití s majoritou a vztahy založené právě na místní příslušnosti. U Laca tato identifikace pravděpodobně přetrvávala až do nedávné minulosti, ale byla spojena spíše s rodinnou, neboť tam měl všechny své příbuzné a často za nimi jezdil.

(...) pak už sme přestali jezdit vůbec tam a měl sem tři, čtyři sourozence, ty umřeli taky všichni, takže není ke komu jezdit a je mi líto teda, protože pokud žili, tak sem měl kam jezdit za rodinou, protože tady nikoho nemám, mám tady rodinu, ale po manželčině straně (...) ⁸⁸

Nejvýraznější je tato identifikace u všech informátorů asi v období komunismu, kdy se zdá, že Laco a Emil do ní zahrnují i příslušníky majoritní společnosti. Emil jednak zdůrazňuje četná kamarádství s neromskými dětmi z období svého mládí, identifikace s širším lokálním společenstvím je pak patrná především z perspektivy vypravěče: (...) My sme se všichni znali. (...) ⁸⁹ Podobně je tomu i u Laca, který rovněž zdůrazňuje kamarádské vztahy se starousedlíky z Bystrova.

(...) Ty vzdělanější ty ne, ty byli příjemný jako, ty chodili k nám domů, Ježiš!, co my sme se nachodili na Mělník, do Králů, na Slapy ke známým, voni k nám jezdili na dovolený, no nevim, bylo to dobrý. (...) ⁹⁰

---

86 Viz zejména kapitola 4.2.2. Období komunismu.

87 Dienstbierová, K. (2009) Terénní výzkum: Identita. Seminární práce. Praha: FF UK. (nepublikováno)

88 Nahrávka Laco 28.5. 2011

89 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

90 Nahrávka Laco 28.5. 2011

U Laca je pravděpodobně identifikace s lokálním společenstvím ještě podpořena tím, že zde neměl žádné příbuzné. U Kala je tento typ identifikace asi nejméně patrný, identifikace s majoritní společností na úrovni lokálního společenství není patrná vůbec a projevy identifikace s romskou lokální komunitou jsou spíše spojeny s širším příbuzenstvím.

V současnosti pak tato identifikace v narativech není téměř patrná a je spojená spíše s konkrétní romskou komunitou a skrze příbuzenství přesahuje lokální vymezení. Příslušníci majoritní společnosti sem zahrnutí nejsou, všichni informátoři zdůrazňují vzájemné špatné vztahy, jen Laco poukazuje na přetrvávání starých známostí, ostatní informátoři tvrdí spíše opak. Navíc, informátoři, především Emil a Kalo, vyzdvihují fakt, že mnoho lidí je rozestěhováno po republice, odešlo do zahraničí nebo zemřeli a tudíž to tu není, co to bývalo.

(...) to bylo předtím, protože ty lidi, co byli jak se říká, tak ty starší už pomřeli, jo, a teď zůstali jen úplně ty mladý a to už není vono, to už každej kouká sám na sebe, jak se říká, si dělá svoje a druhý, to už ho moc nezajímá, ty lidi už nejsou takový upřímný k sobě, jak byli předtím (...)⁹¹

(...) já měl hezký dětství, protože s těma kamarádama, co sem vyrůstal, ty už teďka nebydlej v Bystrově, ty už sou pryč, roztroušený po celý republice, hodně je v Anglii, ale víceméně jsou roztroušený po republice (...)⁹²

Stejně tak naznačují že ani s novými usedlíky jak Romy tak neromy se nestýkají a ani se neznají.

Co se týče identifikace se sekundárními sociálními skupinami, jednoznačně převládá identifikace etnická⁹³. To vyplývá jak ze samotných narativů, tak i z odpovědí na přímé otázky týkající se pojetí jejich vlastní identity. Identifikace s formálními skupinami založenými na jiném základě, jako je například profese, vzdělání, atp. zde zcela absentují, přestože by se to, vzhledem k velkému důrazu, který informátoři kladou právě na vzdělání a práci, tak nemuselo jevit. Domnívám se však, že tento důraz není projevem sociální identifikace, neboť vzdělání a práce jsou informátory vnímány pouze jako prostředek k zajištění rodiny nezávisle na typu vzdělání či profesi. Informátoři kromě Laca často měnili zaměstnání především v závislosti na finančním ohodnocení.

Lze je však považovat za zdroj identity osobní, jak již bylo naznačeno v kapitolách

---

91 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

92 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

93 Tím však nechci říct, že by tato skupina jako skupina, ve které by existovaly skutečné sociální vazby mezi jejími členy, reálně existovala. Podstatné je však jednak to, že její existenci postulují samotní informátoři, ale také to, že jsou do této kategorie zařazování majoritní společností a projevuje se to i v jejich každodenním životě. Skupina je tímto způsobem vlastně do jisté míry utvářena zvenčí. Více viz Kapitola 5. Romové jako etnická skupina.

analyzujících období komunismu a současnosti. Důraz kladený právě na vzdělání a práci může být interpretován jako snaha dokázat sám sobě a především majoritní společnosti, vlastní hodnotu. Zdůrazňováním osobních úspěchů v této oblasti informátoři dokazují svou schopnost integrovat se do společnosti, která je považuje za „nepřizpůsobivé“.

Vedle zdůrazňování morálních kvalit jednotlivců nad etnickou příslušností, je stejně tak kladen důraz informátorů i na to, že jsou především lidé, spíše projevem této snahy vyrovnat se s předsudky majoritní společnosti, než že by byl základem jejich konceptualizace lidské společnosti, neboť v narativech je všudypřítomná konceptualizace lidstva na základě etnických kategorií.

Jednak už jen samo zdůrazňování pozitivních či negativních vztahů s majoritní společností, tedy rozlišování mezi „my“ Romové a „oni“ majoritní společnost, odkazuje na vnímání lidstva na základě etnických či národních kategoriích. Koncepty jako je národ či etnikum však také sami užívají jak při definování příslušníků majoritní společnosti, tak i při definování sebe sama.

V jistých momentech je sice u některých informátorů naznačována jistá identifikace založená na státní příslušnosti, ta je však spíše spojená s konkrétními situacemi skýtající určité výhody, než že by byla převládajícím principem.

Kalo se vícekrát zmiňuje o tom, že za komunismu se mu v Čechách žilo dobře, a že by se odsud nestěhoval, a ani tak neučinil, přestože k tomu měl příležitost. U něj se však jedná spíše o identifikaci s určitým časoprostorem skýtajícím vhodné podmínky k životu, což vyplývá mimo jiné z jeho srovnávání životních podmínek za komunismu a dnes v Čechách a v Polsku, kdy se do Polska odmítl stěhovat k rodině své ženy, ač mu to bylo nabízeno, z důvodů nedostatku pracovních příležitostí a proto, že tam obchody zely prázdnotou. Nyní o tom však uvažuje, neboť jsou tam dnes z jeho pohledu podmínky lepší. Kromě toho se pak výslovně od České republiky v současnosti distancuje.

(...) A co pro vás znamená, že žijete v České republice?

No, abych řek pravdu nic, předtím to mě bavilo tady, ale teď kon čím dál, tak to mi už tady znechutili život, Česká republika se mi znechutila úplně (...) ⁹⁴

U Emila to je zase patrné, když popisuje jak cítil jistou hrdost nad tím, že je z Čech, když jezdil za komunismu jako strojvedoucí do Rakouska, neboť zde byli Češi považováni za „pracanty“. To se však vzhledem k proměně reputace Čechů hned po revoluci změnilo. Kromě toho je to jediný moment v celém narativu, kdy se o něčem podobném zmiňuje.

(...) dřív, já sem jezdil, pracoval sem v Rakousku, a když sem tam byl, když tady byl 87., 88. rok, tak nějak

---

94 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

sem tam byl, bylo to tam fajn, jako strojvedoucí, a pak sem tam byl znovu v 91. a v obchodech v tom 91., 92. a v obchodech byly nápisy, a já sem byl hrdej na to, že sem z Čech, jo, protože tam nás taky takhle brali, jo, jako dobrý pracanty, měli sme dobrou ubytovnu, byli sme dobře ubytovaný, a najednou v 90. roce 91., 92, tam byli nápisy „Češi nekrad'te nám tady“, tak já sem se potom, ne že styděl, ale bylo mi to nepříjemný, jo, a už sem se k tomu nechtěl hlásit nebo ne hlásit, to je špatně, prostě nedával sem to najevo (...) ⁹⁵

U všech informátorů je v tomto ohledu tedy nejvýraznější identifikace s etnickou kategorií Romové, popřípadě Cikáni, které vnímají jako synonyma. A to jednak implicitně, kdy sami o sobě hovoří jako o Romech, přičemž z narativů je patrné, že mezi Romy zahrnují i ty, které nezají, nebo které dokonce považují za nepřizpůsobivé, s čímž se vyrovnávají vyzdvihováním výše zmíněného faktu, že mezi všemi národy jsou dobří i špatní lidé. Ale také explicitně kdy se jednak za příslušníky romského etnika či národa sami označují, ale také zdůrazňují, že je pro ně nepředstavitelné, že by své romství, byť jen skrývali, natož popírali. Dokonce vyjadřují jisté opovržení vůči těm Romům, kteří se k svému romství nehlásí. (...) No sou takový lidi no, a to mě štve no, že se za to styděj, že sou Romové, neměl by se člověk stydět za to co je (...) ⁹⁶ Ve prospěch této argumentace, tedy identifikace informátorů na etnickém základě, hraje i to, že i přes zdůrazňování lidských kvalit jednotlivců, nakonec přiznávají Romům větší kvality než příslušníkům majority, což může být zase projevem snahy vyrovnat se s nepřátelským prostředím majority, kdy se ho snaží popírat.

Zajímavé je, že do etnické kategorie Romové zahrnují i příslušníky jiných subetnických skupin Romů, přestože tvrdí, že s nimi jinak nemají nic společného, neboť mají odlišnou řeč i kulturu. Domnívám se však, že to může být díky tomu, že s těmito skupinami nejsou ve vzájemném kontaktu, a nemají tudíž ani potřebu se oproti nim vymezovat. Jak uvádí Eriksen tam, kde není „oni“, nemůže být ani „my“. „Identifikace se děje pouze v procesu etablování podobností s někým a jeho opaku – tedy prostřednictvím etablování rozdílů vůči někomu jinému. Kontrasty jsou tedy klíčovými momenty veškeré identifikace. Bez nich bych já nebyl sám sebou; bez jiných neexistuje pojem my.“ (Eriksen 2007: 68) Tento fakt je patrný i z toho, že o příslušnících jiných romských skupin se sami o sobě na rozdíl od majoritní společnosti vůbec nezmiňují. Činí tak pouze Kalo a to v souvislosti se svým zetěm, který je Sinto. Odlišnou kulturu a jazyk zmiňují až na přímý dotaz, avšak dodávají, že o tom nikdy takto neuvažovali.

---

95 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

96 Nahrávka Laco 28.5. 2011

7. Konceptualizace romství

Jak již bylo naznačeno výše, romství je informátory vnímáno jako etnická kategorie, což se v kontextu majoritní společnosti, ve které žijí, jeví jako logické. Česká společnost má tendenci klasifikovat lidskou společnost, a Romy zejména, v etnických kategoriích. Informátoři jsou relativně integrováni, lze tudíž předpokládat, že si tento způsob klasifikace osvojili. I kdyby tomu tak však nebylo, identifikace je odvislá nejen od vnitřních tlaků, ale i od tlaků vnějších, tudíž vnější snaha vnutit skupině identifikaci na základě etnické kategorie zde také hraje neopomenutelnou roli, zvláště v situaci, kdy Romové nestojí mimo tuto společnost, nýbrž jsou její součástí, a kdy se tato klasifikace ze strany majority projevuje v sociální praxi.

Romství pak není informátory definováno kulturně, tedy jako soubor znaků, které by konkrétní jedinec měl splňovat, aby do této kategorie mohl být zařazen, nýbrž především esenciálně, a to i přesto, že informátoři některé konkrétní znaky, které s romstvím spojují, uvádějí. Ty však nejsou podmínkou příslušnosti k romskému etniku. Kromě toho tyto znaky informátoři ani nejsou schopni specifikovat a zdůrazňují, že to není podstatné.

(...) já nevím, protože jestli je to gádžo, tak je to gádžo, jestli je to Rom, tak je to Rom, to záleží jak-, já nevím jakej je v tom rozdíl, jedine v tom, že von je bílej a já sem černej, jedine v tom, jinak je to člověk tak jak já, já nemám deset rukou, já mám dvě ruce, tak já nevím, jinak není rozdíl, je to člověk jako člověk akorát má jinačí barvu pleti, jinač nevidím žádný rozdíl (...) já to takhle neberu, já to neberu, no tak sem Rom, tak sem Rom, von je jak já, tak je gádžo, tak mluví gádžovsky, já v tom jako rozdíly nedělám, každej mluví tak, jak mluví (...)⁹⁷

(...) S'oda znameninel vaš tumenge hoj san Roma?

Mange so kada znameninel? Na džanav so, sar te phenen, so pre mange kada znameñinel, prost'e že som Rom. Mange je kavka mišto, že som Rom, na kamavas bi te jel Čechos, ñikda možna, mange mišto, man ciťinav mišto, že som Rom (...)⁹⁸

Hlavním znakem romství je pak původ, pokud se člověk narodí jako Rom, je Romem.

(...) já v životě bych nenapsal, že nejsem Rom, nebo že nemluvim romsky nebo takhle, to nejde, takže sem se

97 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

98 Nahrávka Laco 28.5. 2011

(...) Co pro vás znamená, že jste Rom?

Co to znamená pro mě? Nevím co, jak to říct, co to pro mě znamená, že jsem Rom, prostě, že jsem Rom. Mně je takhle dobře, že jsem Rom, nechtěl bych být Čechem, možná nikdy, mně je takhle dobře, cítím se dobře, že jsem Rom.

naučil, narodil sem se Romem a zůstanu jim, já určitě s manželkou (...) ⁹⁹

(...) tak vono to dost dobře nejde, abychom zapomněli na to, že sme Romové, protože naši otcové byli Romové, naši dědové byli Romové a sme i my Romové a samozřejmě i naše děti budou Romové (...) ¹⁰⁰

(...) když sem se narodil jako Rom, tak asi sem Rom, protože jinač-, moje máma byla Romka, táta byl Rom tak taky sem Rom, takže sem na to hrdej, že sem Rom (...) ¹⁰¹

To však ještě neznamená, že se jedná o vrozenost. Jak uvádí i Kanovský ¹⁰², esencialistické pojetí ještě nepředjímá vrozenost. Informátoři připouštějí možnost, že tomu tak být nemusí, a to především v případě, kdy hovoří o mladé generaci Romů, kteří již žijí „po česku“, a s Romy se nestýkají. Osobní rozhodnutí v kombinaci s majoritním způsobem života a neudržování styku s ostatními Romy, může být podle informátorů znakem ztráty romství.

(...) a samozřejmě i naše děti budou Romové, i když některý ty děti jako tadle generace, řekněme těch patnáctiletých čtrnáctiletých, tak tam už se to pomalinku vytrácí jo, to romství (...) ¹⁰³

(...) narodil sem se Romem a zůstanu jim, já určitě s manželkou protože, děti to už za ně nemůžem mluvit, protože voni už žijou úplně jinej život, vopravdu úplně vo sto procent vtočenej život žijou jako my sme žili, voni žijou úplně jinak a my ty starší, my nejsme teda starý moc, ale žijeme dá se říct eště jakž takž, jak se žilo dřív (...) ¹⁰⁴

Sami však tyto Romy za Romy považují a ostře je odsuzují.

(...) a jsou takový že se cejtěj už, dělaj ze sebe, že sou Češi, zmán jich hodně takovejch (...) A to není dobře, protože každej by se měl cejtít tím, čím se narodil, já aspoň si to myslím. Vy se jako i když mluvíte romsky, tak taky se necejtíte Romkou, ste Češka a budete se cejtít Češkou do smrti, já si myslím aspoň (...) ¹⁰⁵

Zajímavé je, že za Romy považují i děti ze smíšených manželství, to se však pravděpodobně týká pouze případů, kdy otec je Romem, nelze to však jednoznačně potvrdit ani vyvrátit. V

---

99 Tamtéž

100 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

101 Nahrávka Kalo 4.6. 2011

102, „V skratke, podľa mňa [nasledujúc Hirschfeld 1996] je v doméne ľudovej sociológie (predstav ľudí o sociálnych skupinách) možný psychologický esencializmus bez postulovania biologickej vrozenosti, a práve európska etnicita je toho najlepším príkladom.“ (Kanovský 2009: 352)

103 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

104 Nahrávka Laco 28.5. 2011

105 Tamtéž

narativech byl zmíněn pouze jeden případ, kdy Romkou byla matka, a to se ještě jednalo o sňatek mezi příslušníky dvou romských skupin. Kalo označoval svého zetě za Sinta, přeceť jím byl jeho otec, matka byla slovenskou Romkou. V souvislosti s označením svého zetě Sintem však hovořil o odlišném způsobu obživy, který považoval za typicky sintský. Označení za Sinta tedy mohlo být kombinací těchto dvou prvků, původu a způsobu obživy. Na druhou stranu však v ostatních případech způsob života nehrál při identifikaci roli, dalo by se říci že spíše naopak, neboť ženy byly informátory vnímány jako ty, které vedou domácnost, tudíž na nich závisí i způsob života rodiny. Například Laco chápal jako logické, že jeho syn a tedy i vnuk, žijí „po česku“, neboť jeho snacha je Češka a ona je přeci hospodyně. Nicméně zdůrazňoval, že jsou Romové a jako Romové se i cítí. Kromě toho pak upozorňoval na fakt, že se snacha rozumí romsky, je zde tedy patrné, že kulturní vliv je obousměrný. Je však také možné, že identifikace dětí ze smíšených manželství informátory jako Romů je založena na tom, že pocházejí z jejich rodiny, což by podporoval i fakt, že Kalo svého vnuka neoznačuje jako Sinta.

Přestože je romství vnímáno především esenciálně, to ještě neznamená, že s ním nespojují některé kulturní znaky. Ty však, jak již bylo uvedeno, nehrají zásadní roli, jsou spíše vnímány jako součást tradice, od které je odvozován původ, tedy jako součást kolektivní minulosti. To, že kulturní specifika nehrají v jejich případě zásadní roli při identifikaci s romstvím, může být dáno i tím, že jsou podstatně kulturně asimilováni, jak ostatně sami uvádějí.

Tyto znaky tedy nijak výrazně nespecifikují, uvádějí jen některé jednotlivosti, a to většinou týkající se způsobu života, který spojují s životem na Slovensku nebo pouze poukazují na odlišnosti v obecné rovině.

(...) že sme sice Romové, že sme odlišný (...) ¹⁰⁶

(...) tak the zvikos imar hin, jinače zvyky amen hin , vešeleder, kavka sar o Čechi, třeba hin pohřebos, hin bijav, amen kado likerav savoro (...) no kajso šukareder hino, kajso jinakši sar ko Čechi, no, na džanav sar tuke te phenel (...) ¹⁰⁷

Nejmarkantnější je u informátorů spojování romství s jazykem, což je pravděpodobně dáno tím, že je to jeden z mála znaků, který s romstvím spojují, a který sami ještě nesou. Všichni se zmiňují o tom, že romsky umí, přestože kromě Laca běžně romsky nehovoří. Emil možná právě proto dokonce tvrdí, že umí perfektně. Zdůrazňování jednotlivostí bývá ostatně častým jevem u

106 Nahrávka Emil, 21.6. 2011

107 Nahrávka Laco 28.5. 2011 (...) *I ty zvyky máme, jinačí zvyky máme, všelijak, než Češi, třeba pohřeb, svatba, my tohle všechno dodržujeme (...) no takový hezcí to je, takový jinačí než u Čechů, nevím jak ti to mám říct (...)*

skupin, jejichž způsob života se výrazně neliší od skupin, vůči nimž se vymezují. Avšak ani jazyk není podmínkou romství. Děti informátorů romsky nehovoří, pouze rozumí, přesto je informátoři za Romy považují a tvrdí, že i oni se tak cítí.

8. Romové jako etnická skupina?

Informátoři konceptualizují romství jako etnickou kategorii. Tato kategorizace je patrná jednak na deklarativní rovině, ale také vyplývá ze samotných narativů, kdy je všudypřítomné dělení na „my“ Romové“ a „oni“ ne/romové. Kategorie není definována substanciálně, tedy souborem určitých znaků, nýbrž esenciálně. Přestože informátoři s romstvím některá specifika spojují, nejsou podmínkou příslušnosti k této kategorii. Jednak jsou sami téměř kulturně asimilovaní a ani, vyjma několika jednotlivostí, nejsou příliš schopni určit, které znaky by měly tuto kategorii definovat, ale také do této kategorie řadí i jiné romské skupiny, s kterými podle svých slov nesdílejí žádné kulturní ani jiné znaky, kromě svého romského původu. Hlavním kritériem romství je tedy původ, což však ještě není překážkou toho, aby bylo možné hovořit o etnicitě. Jak ukázal Frederick Barth, mezi kulturou a etnickou identitou neexistuje přímý vztah, neboť na jednu stranu v rámci některých etnik existuje velká míra kulturní variability a naopak mezi některými etniky jsou kulturní rozdíly minimální¹⁰⁸.

Eriksen konceptualizuje etnicitu jako určitý typ sociálního procesu, k kterému jsou komunikované představy o kulturních rozdílech (Eriksen 1991: 128). Velký důraz tedy klade na komunikaci. Aby bylo možné hovořit o etnické skupině, je třeba, aby mezi jejími členy existovaly instituce, ať již formální či neformální, které by tuto komunikaci umožňovaly.

Jak však vyplývá z narativů, sociální vazby u informátorů fungují především v rámci primárních sociálních skupin, tedy zejména v rámci širšího příbuzenství a lokální romské komunity. Interakce v rámci širšího romského společenství není z narativů zřejmá a v jistých konkrétních momentech ji informátoři spíše vyvracejí, když například zmiňují, že se s novými romskými přistěhovalci nestýkají a ani se s nimi neznají. Lze tudíž těžko předpokládat, že by docházelo k společnému vytváření a reprodukci kolektivního romského vědomí v širším celku než je příbuzenství či lokální komunita, neboť k tomu na první pohled neexistují instituce.

Na druhou stranu však absence sociální interakce v každodenním životě ještě neznamená, že se tyto vazby na základě této kategorie v určitých, byť výjimečných, situacích nevytvářejí i mimo příbuzenství a lokální komunitu. Takovéto případy jsou známé například v souvislosti s hledáním zaměstnání v zahraničí, v kontextech solidarity v nouzových situacích, atp.¹⁰⁹ Informátoři se sice o podobných případech výslovně nezmiňují, na druhou stranu skutečnosti týkající se hledání práce a sňatkové politiky popsané v kapitole 5. Sociální vazby, mohou do této kategorie vzájemné interakce

---

108 Barth, F. (1969). Introduction. In: *Ethnic groups and boundaries: the social organisation of culture difference*. Oslo: Scandinavian University Press. s. 9 – 38.

109 Elšík, V. (2005). Romové, etnicita a radikální konstruktivisté. Praha: Lidové noviny 2005-2-28

spadat.

Domnívám se, že tento fakt lze interpretovat jako důkaz toho, že jisté instituce, které tuto interakci umožňují, tedy existují. Tato instituce je zakotvena právě ve sdíleném vědomí dichotomie „my“ Romové versus „oni“ gádžové, který umožňuje jistou míru meziskupinové solidarity, která je navíc posilována vnějším tlakem majoritní společnosti. Protože však neexistují specifické instituce, bývají někdy suplovány příbuzenstvím, a to tak, že je příbuzenskými vztahy manipulováno. Bud' jsou dodatečně nalézány nebo naopak popírány¹¹⁰.

Neopominutelnou roli při konceptualizaci romství jako etnické kategorie však hraje roli i to, že jsou Romové jako etnická skupina vnímáni zvenčí majoritní společností. To, jakým způsobem pak tuto skupinu reprezentuje, má i nemalý vliv na jejich každodenní životy. Podle mého názoru tedy není zcela podstatné, zda Romové jsou skutečnou etnickou či jinou sociální skupinou, relevantní je, že ji jako skupinu reprezentují, a že jsou tak i reprezentováni zvenčí, neboť to má významný dopad v sociální praxi. „Kognitivní antropologie si neklade otázku, zda za takto reprezentovanou skutečností existuje ještě nějaká další, jestliže jsou sociální skupiny vytvářeny a konstituovány právě tímto reprezentováním, tato otázka nemá smysl.“ (Kanovský : 354-355)

9. Závěr

V této práci jsem si kladla za cíl prozkoumat identitu Romů z jiné perspektivy, než je studium kultury, a to z perspektivy samotných informátorů a jejich žité zkušenosti.

Všichni informátoři shodně dělí své životy na tři odlišná období na základě životních podmínek, která jim tato období poskytovala, a to i v případě, že některé z těchto období sami neprožili. Každé období pak hraje i různou roli při konstrukci jejich identit ať již sociálních či individuálních. Období života na Slovensku vnímají informátoři jako jakousi „dávnou minulost“, která není ukotvena v čase, neboť skrze jednotlivce, kteří jsou nositeli znaků informátory spojovaných s tímto obdobím, přesahuje i do dalších období. Toto období pak lze interpretovat jako zdroj identity jednak individuální, neboť z něj skrze rodinu odvozují svůj původ, ale také kolektivní, neboť je spojováno s romskou tradicí a v jistém smyslu tedy představuje romskou kolektivní minulost.

Naproti tomu období komunismu v Čechách je charakteristické silnou individualizací, a je

---

110 S touto manipulací jsem se setkala vícekrát, zmiňuji ji však o mnozí mí kolegové. Například ústní sdělení Saša Uhlová, Marie Bořkovicová a další.

zdrojem zejména identity individuální, což se projevuje především ve vyzdvihování osobních úspěchů a kvalit prokreačních rodin informátorů. Na druhou stranu však tendence vyzdvihovat vlastní kvality je projevem snahy redefinovat obsah kategorie Romové.

Současné období, které je v narativech hodnoceno velmi negativně vzhledem k současným postojům majoritní společnosti vůči Romům, lze pak právě z těchto důvodů označit jako faktor aktivizující kolektivní vědomí romství informátorů.

Sociální vazby informátorů jsou více méně omezeny na vztahy v rámci lokální romské komunity a příbuzenství. Nicméně informátoři zmiňují potřebu udržování solidarity mezi Romy obecně a to především v souvislosti se současnými xenofobními tlaky majoritní společnosti. Naproti tomu vztahy mezi Romy a majoritní společností, které byly v minulosti podle informátorů četné, v současné době téměř zcela absentují.

I přes absenci sociálních vztahů mezi Romy obecně, převládající sociální identifikace informátorů je vedle prokreační rodiny, identifikace s etnickou kategorií Romové. Tu jednak sami jako etnickou kategorii definují, z narativů je však také patrné, že se vnímají jako součást širšího celku než je jen lokální romská komunita či rozšířená rodina.

Kategorii Romové pak definují především esenciálně, přestože s romstvím spojují některá specifika. Ta však nejsou podmínkou příslušnosti k této kategorii, hlavním kritériem je podle informátorů původ. Etnickou kategorii Romové však nepostulují pouze informátoři, nýbrž i samotná majoritní společnost, což má reálný dopad na každodenní životy informátorů.

Přestože Romové žijící na území České republiky tvoří relativně heterogenní populaci, kterou nelze na základě absence sdílené kultury a sociálních vazeb označit za reálnou skupinu, neboť sestává z mnoha skupin založených především na příbuzenských vztazích, které nejsou ve vzájemné komunikaci, domnívám se, že tento fakt ještě není důvodem k odmítnutí existence romské kolektivní identity. Jak jsem se pokusila ukázat, není totiž podstatné, zda tato skupina reálně existuje, nýbrž to, že je jako skupina reprezentována zevnitř i zvenčí, neboť to má reálný dopad na každodenní životy jednotlivců, kteří jsou do této kategorie zařazováni.

Literatura:

Atkinson, R.L. (2003). *Psychologie*. Praha: Portál.

Blahoutová, T. (2010). *Přesídlení z Barmy do ČR očima čjinských uprchlíků*. Diplomová práce. Brno: FSS MU.

Barth, F. (1969). Introduction. In: *Ethnic groups and boundaries: the social organisation of culture difference*. Oslo: Scandinavian University Press. s. 9 – 38.

Berger, P. L. a Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Budilová, L. (2008). Kritické poznámky Lenky Budilové k textu Davida Scheffela „Česká antropologická romistika a vědecká poctivost“. *Český lid* 95 (4), s. 401-409

Budilová, L. (2009). Kri(tická revize „vědecké poctivosti Jaroslava Skupníka. *Český lid* 96 (2), s. 167-191

Budilová, L., Jakoubek, M. (2007). Příbuzenství, manželství a sňatkové vzorce. Cikánská příbuzenská síť. In: Budilová, L., Jakoubek, M. (eds). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: FF ZČU, s. 19- 68

Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press

Elšík, V. (2005). Romové, etnicita a radikální konstruktivisté. Praha: Lidové noviny 2005-2-28

Eriksen, T, H. (2007). *Antropologie multikulturních společností*. Praha/Kroměříž: Triton.

Gay y Blasco, P. (2001). We Don't know our Descent': How the Gitanos of Jarana Manage the Past. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 7, No. 4, s. 631 – 647.

Gordon, Milton M. (1964). *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origin*. New York: Oxford Univ. Press.

Hancock, I. (2001). *Země utrpení. Dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta.

Hirt, T. (2007). *Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě post-barthovských přístupů*. Přehledové studie 07/4. Plzeň: FF ZČU.

Jakoubek, M. (2004). *Romové – konec (ne)jediného mýtu*. Praha: Socioklub.

Jakoubek, M. a Hirt, T. (eds.) (2005). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.

Jakoubek, M. A Poduška, O. (eds) (2003). *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk.

Kabele, J. (1994): Biografie a historie. *Biograf (2)*, 5 odst.

Kanovský, M. (2009). Esencializmus a etnicita: sociálno-kognitívne vysvetlenie reprezentovania sociálnych skupín. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2009, Vol. 45, No. 2, s. 345-368.

Kanovský, M. (2004). Identita a etnicita: lesk a bieda sociálneho konštruktivismu. *Studia Ethnologica 12*, Praha: Karolinum, s. 97-108

Konopásek, Z. (1994). *Auto/biografie a sociologie*. Druhá verze. Praha: FSV UK.

Scheffel, D. (2008). Česká antropologická romistika a vědecká poctivost: kritické poznámky k textu „Příbuzenství, manželství a sňatkové vzorce“ Lenky Budilové a Marka Jakoubka. *Český lid 95 (3)*, s. 305-310

Scheffel, D. (2008). Věda a pseudověda. Odpověď Lence Budilové. *Český lid 95 (4)*, s. 411-412

Skupnik, J. (2009). Antropologie, romistika i folkloristika: Jak se hloupý Honza učil kinšpicky. *Český lid 96 (1)*, s. 87-91

Stewart, M. (2005). *Čas Cikánů*. Olomouc: Barrister & Principal.

Svoboda, M. (2007). *Biografická metoda v antropologii*. Přehledové studie 07/12. Plzeň: FF ZČU.

Uherek, Z. (2010). Poznámky k tématu identity a jejího vytváření u Romů v České republice. *Romano Džaniben 1/2010*, s. 11-23.

Vlčková, I. (2004). *Formální zvláštnosti autobiografické paměti u různých věkových skupin*. Diplomová práce. Brno: FF MU.

Williams, P. (1993). *“Nous, on n'en parle pas” : Les vivants et les morts chez les Manouches*. Paris: Édition de la Maison des sciences de l'Homme.

Zdařilová, E. (2010). *Analýza životopisných rozhovorů s romskými pamětníky nacistické perzekuce na pozadí odškodňovacích procesů v České republice*. Diplomová práce. Praha: FF UK.

Zich, F. (ed) (2003). Regionální identita obyvatel v pohraničí, in: *Regionální identita obyvatel Euroregionu Nisa*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. Str.: 17-57.